

O književnom i javnom djelovanju Iva Vojnovića s posebnim osvrtom na »supetarsku aferu« 1907. godine

Zoran GRIJAK

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Izvorni znanstveni rad
(primljeno: 2. kolovoza 2011.)
UDK 821.163.42.09 Vojnović, I.:32

Autor je na temelju izvornoga arhivskog gradiva te relevantne literature i podataka iz svojih ranijih radova istražio književno i javno djelovanje hrvatskoga književnika Iva Vojnovića pokušavajući utvrditi ključne momente u njegovu političkom profiliranju. Upozorio je na činjenicu da je na njegovo političko oblikovanje napose utjecalo to što su u obitelji Vojnović koincidirali različiti nacionalni identiteti, hrvatski, srpski i jugoslavenski, dok su kod Iva Vojnovića ti identiteti bili različito naglašeni u pojedinim razdobljima njegova života. Kao prekretnicu u Vojnovićevu političkom profiliranju, od mladenačkog hrvatstva južnoslavenske orijentacije do filospstva i jugoslavenstva poznije dobi, autor je označio »supetarsku aferu« kada je nakon dvadesettrogodišnje službe ostao bez prava na mirovinu.

Ključne riječi: Ivo Vojnović, »supetarska aferu«, književno djelovanje, nacionalni identitet, Dubrovnik, »srbokatolici«

Uvod

U stručnim književnopovijesnim krugovima kao i u široj domaćoj i inozemnoj znanstvenoj javnosti zainteresiranoj za literarni opus Iva Vojnovića malo je poznata ili je ostala zanemarena činjenica da je taj hrvatski književnik, jedan od od najistaknutijih predstavnika moderne, bio i pravnik, koji je proveo u službi dvadeset i tri godine, najprije u Hrvatskoj i Slavoniji (1884.—1889.), zatim Dalmaciji (1889.—1907.).¹ Još je manje poznato da je njegova za ono vrijeme prilično

Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta *Oblikovanje hrvatskog kulturnog i socijalnog identiteta 1900.—1990.* (252-0190613-2624), koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

¹ Hrvatska i Slavonija te Dalmacija našle su se nakon dualističkog preustroja Habsburške Monarhije Austro-ugarskom (1867.) i Hrvatsko-ugarskom nagodbom (1868.) i oblikovanja dualističke Austro-Ugarske Monarhije u sklopu njezinih različitih državnih cjelina — Hrvatska i Slavonija unutar Translajtanije, sklopu zemalja krune sv. Stjepana, odnosno onoga dijela Monarhije koji se nalazio istočno od rijeke Leithe, a Dalmacija unutar Cislajtanije, zemalja austrijske polovice Monarhije, zapadno od rijeke Leithe. Dalmacija je sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije 1918. bila pod upravom austrijskog Namjesništva.

duga karijera završila vrlo naglo i dramatično, istragom zbog sumnje u kazneno djelo pronevjere, a zatim otpustom iz službe, bez prava na mirovinu. Iznimno neugodan rasplet događaja vezanih uz njegov otpust iz službe u Supetru na Braču 1907. bio je najuže povezan s njegovim političkim stajalištima, koja treba analizirati u širem vremenskom rasponu u kojem se oblikovao njegov nacionalni i politički identitet, što je bilo napose uvjetovano političkim profiliranjem unutar obitelji Vojnović, obilježenim vrlo divergentnim nacionalno-političkim opredjeljenjima. Stoga će prije analize okolnosti »supetarske afere« ukratko biti prikazano nacionalno i političko oblikovanje Iva Vojnovića od njegova mladenačkog razdoblja pa sve do zrele dobi u kojoj se, kada je imao pedeset godina, spomenuti incident dogodio.

Podrijetlo, naobrazba i mladenačko oblikovanje Iva Vojnovića

Ivo Vojnović rođen je u Dubrovniku 9. listopada 1857. godine. Otac mu je bio ugledni hrvatski političar i sveučilišni profesor Kosto Vojnović.² Djetinjstvo i rana mladost Iva Vojnovića vezani su uz Split u koji se obitelj Vojnović doselila godinu dana nakon njegova rođenja. Tu boravi do svoje sedamnaeste godine te cijeli život ostaje uspomenu snažno vezan uz grad u kojem su rođeni njegov brat Lujo i sestra Eugenija/Gjene (u vrijeme Viške bitke 1866.), a njegov otac Ko-

² Kosto Vojnović (Herceg Novi, 2. ožujka 1832. — Dubrovnik, 20. svibnja 1903.). Nakon svršetka studija prava u Beču u srpnju 1855. doktorirao je u Padovi 1856. U siječnju 1855. još kao student oženio se Dubrovkinjom firentinskog podrijetla Marijom de Serragli. Iste godine otišao je sa suprugom u Veneciju i Padovu (ondašnje Regno Lombardo-Veneto pod austrijskom vlašću). Ondje im se rodila kćer Katarina (Katica; Venecija, 1856. — Dubrovnik, 1928.), koja je pohađala glazbene škole u Milanu, Münchenu i Zagrebu te stekla zvanje profesora glazbe i pravo privatne pouke na glasoviru. Vrativši se u Dubrovnik K. Vojnović ulazi u odvjetničku kancelariju dr. Radmillija. Godine 1858. otvorio je odvjetničku kancelariju u Splitu. Bio je među pokretačima hrvatskoga narodnog pokreta u Dalmaciji. Njegov spis *Un voto per l'unione ovvero gli interessi della Dalmazia nella sua unione alla Croazia e all'Ungheria* (Split, 1861.), kojim je pozvao na sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom unutar Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, imao je programsko značenje za hrvatski narodni pokret u Dalmaciji. Dana 2. ožujka 1859. imenovan je tajnikom Trgovačke komore u Splitu. Od 1863. do 1875. bio je zastupnik Narodne stranke u Dalmatinskom saboru u Zadru. Godine 1864. rodio mu se drugi sin, Lujo (Split, 1864. — Zagreb, 1951.), povjesničar, diplomat i političar, a 1866. druga kćer, Eugenija (Gjene; Split, 1866. — Pariz, 1956.), kasnije književnica (objavljivala pod pseudonimom Kristijana Solveig), koja se udala za francuskog pravника, povjesničara i diplomata Charlesa Loisseaua. Najmlađa kćer, Kristina, umrla je s dvije godine (1868.—1870.). Na poziv biskupa Josipa Jurja Strossmayera K. Vojnović 1874. dolazi u Zagreb i preuzima katedru građanskog prava na Pravnom fakultetu novoutemeljenog Sveučilišta u Zagrebu. Bio je i rektor Sveučilišta 1878./79. te zastupnik u hrvatskom Saboru (1878.—1881.; 1881.—1884.). Istaknuo se kao potpredsjednik i pisac programa Neodvisne narodne stranke. Zbog saborskog govora o riječkom pitanju privremeno je ostao bez službe (1881.—1882.). Bio je među najistaknutijim oponentima režima bana Károlyja (Dragutina) Khuena Héderváryja, koji ga je 1891. uklonio sa Sveučilišta i prijevremeno umirovio. Također je bio istaknuti katolički laik, nositelj odličja pape Lava XIII., sudionik Prvoga hrvatskog katoličkog kongresa u Zagrebu (1900.). Nakon povratka u Dubrovnik ponovno je otvorio odvjetničku kancelariju jer mu, zbog prijevremenog umirovljenja i nepriznavanja svih godina službe, mirovina nije bila dostatna za uzdržavanje obitelji. Godine 1901. zbog zdravstvenih se razloga povlači iz odvjetništva. Vidi: Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Zagreb, *Lujo Vojnović, Obitelj Vojnović-Uzički* (12 str., rukopis), *Obiteljski fond Vojnović* (dalje: OFV), (01.781), kut. 8, arhivska jedinica (dalje: AJ) 22.

sto profesionalno i politički djelovao. Nakon preseljenja obitelji u Zagreb (1874.), I. Vojnović je u njemu završio gimnaziju, položio maturu i 1881. završio Pravni fakultet. Nakon trogodišnjeg vježbeničkog staža u Zagrebu (1881.—1884.), službuje na sudu u Križevcima (1884.—1889.) i u Bjelovaru (1889.). Godine 1890. perovođa je kod Namjesništva u Zadru, a od 1891. do 1898. službuje u Dubrovniku, najprije kao stalni koncipist Kotarskog poglavarstva a kasnije kao komesar. U Supetar na Braču premješten je kao upravitelj okružne kapetanije. Potkraj rujna 1899. prelazi u Zadar. Pravnu karijeru završio je u Supetru, kao okružni poglavar, ali bez prava na mirovinu. Razlog je bio u njegovo povremeno zapadanje u iracionalnu rastrošnost, upravo paroksizam rasipnosti, koji vrhunac doseže u Supetru 1907. godine. Uvjeren da će uspjeti nadoknaditi pronevjereni novac, trošio je neovlašteno novac iz blagajne fondova čije je ključeve držao kao kotarski poglavar. Vijest o tome stigla je do Namjesništva pa je nakon dvadesettrogodišnje službe otpušten i ostao je bez mirovine (inače prema ondašnjem zakonu već se nakon deset godina službe stjecalo pravo na mirovinu). Sljedeće četiri godine bio je pomoćnik dramaturga Zemaljskog kazališta u Zagrebu. (Ravnatelj drame bio je Josip Bach,³ suprug glumice Nine Vavre.) Godine 1911. ne uspijeva obnoviti ugovor pa od tada djeluje kao profesionalni pisac. Uoči Prvoga svjetskog rata putuje najprije u Italiju — u Firencu i Sienu — tragom svojih literarnih simpatija i uzora, od Dantea do Manzoniya, a zatim u Prag, Budimpeštu i Beograd radi pružanja savjeta tamošnjim redateljima prilikom scenskog uprizorenja njegovih drama. Od početka 1914. boravi s majkom i sestrom Katicom u Dubrovniku, gdje su ga odmah po izbijanju Prvoga svjetskog rata uhitile austrijske vlasti zbog njegova filospstva, veza s nekim srpskim političarima i pristajanja uz jugoslavenske političke opcije te su ga, zajedno s mnogim Dubrovčanima sličnoga političkog opredjeljenja, deportirale u šibenski zatvor. Iako je trebao biti interniran u Austriji, nedaleko od Linza, 1915. je, zbog bolesti (gubitka vida na jedno oko i opasnosti od potpune sljepoće), interniran u Bolnicu Sestara milosrdnica u Zagrebu. U stvari, za njegovu hospitalizaciju u Zagrebu zauzeli su se utjecajni prijatelji obitelji Vojnović u Zagrebu, kao i Ivovi osobni prijatelji iz zagrebačke gornjogradske gimnazije.⁴ Godine 1916. oslobođen je internacije ali ostaje u Bolnici sestara milosrdnica, zbog nedostatka sredstava za uzdržavanje i još uvijek narušenog zdravlja. Godine 1919. odlazi u Francusku, gdje se pridružuje bratu Luju, koji je prema vlastitim riječima bio »tehnički savjetnik« jugoslavenske delegacije na Pariškoj mirovnoj konferenciji (18. siječnja 1919.—21. siječnja 1920.),

³ Josip Bach (Gospić, 15. veljače 1874. — Zagreb, 6. srpnja 1935.), hrvatski glumac i redatelj. Završio je Hrvatsku dramatsku školu Stjepana pl. Miletića. Godine 1903. postaje redatelj, a 1908. preuzima dužnost ravnatelja Drame Hrvatskoga zemaljskog kazališta. Režirao je oko 350 predstava klasičnog repertoara s osobitom sklonošću hrvatskim dramskim piscima, napose Ivu Vojnoviću. Vidi *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb, 1983., 316-317.

⁴ S Ivom Vojnovićem pohađali su gimnaziju Gustav Koritić, savjetnik Zemaljske vlade, Tomo Maretić, jezikoslovac, Antun Bauer, zagrebački nadbiskup, a obiteljski prijatelji bili su i mnogi drugi utjecajni pripadnici svjetovne elite onodobnog Zagreba (Franjo pl. Marković, Šime. Mazzura, i dr.).

Ivo Vojnović

premda je njegov stvarni status na toj konferenciji bio i ostao nedovoljno razjašnjen.

Nakon Pariza Ivo Vojnović s majkom i sestrom Katicom odlazi u Nicu, gdje ostaje do 1922. godine. Zajedno s njima vraća se u Dubrovnik, u kojem boravi sve do kraja srpnja 1929., kada je u vrlo teškom zdravstvenom stanju, gotovo slijep, zauzimanjem hrvatskog književnika Gustava Krkleca hitno prebačen radi liječenja zrakoplovom u Beograd, gdje je umro 30. kolovoza 1929. godine. Počiva u obiteljskoj grobnici na Mihajlu, starom dubrovačkom groblju na Lapadu, koje je, kao posljednje počivalište dubrovačke vlastele, opjevao u svojim *Lapadskim sonetima* (1891.—1901.).

Problem raznolikosti u oblikovanju nacionalnih identiteta u obitelji Vojnović: Kosto, Lujo i Ivo*

Za razumijevanje sveukupne problematike vezane uz oblikovanje političkih stajališta Iva Vojnovića prethodno treba upozoriti na raznolikost i kompleksnost političkih opredjeljenja i nacionalnih identiteta pojedinih članova obitelji Vojnović. Naime, u političkom oblikovanju i djelovanju Ivova brata Luja Vojnovića, a nešto manje i u njegovu vlastitom književnom i javnom radu, ocrtavali su se u svoj punini neujednačenost i kolebanje u oblikovanju hrvatskoga nacionalnog identiteta kod dijela društvene i političke elite grada Dubrovnika i onodobne južne Dalmacije. Pritom su se politička i nacionalna orijentacija Luja Vojnovića

*Problematika iz ovoga poglavlja opširnije je obrađena u: Z. GRIJAK, «Korespondencija i dnevnik Iva Vojnovića kao povijesni izvor», *Dubrovnik. Časopis za književnost i znanost*, Dubrovnik, XX/2009., br.4, 164-189. U časopisu su objavljeni radovi sa znanstvenog kolokvija u povodu 80. godišnjice Vojnovićeve smrti: Ivo Vojnović (1929.—2009.). *Uz 80. godišnjicu smrti. Izlaganja na znanstvenom kolokviju održanom u Dubrovniku 30. kolovoza 2009.*, ur. Luko Paljetak.

znatno razlikovale od očeve, hrvatske i južnoslavenske, oblikovane po uzoru na đakovačko-bosanskog i srijemskog biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji je bio velik prijatelj Kosta Vojnovića. Fenomen Lujova srpstva i Ivova filospstva to je zanimljiviji ako se uzme u obzir činjenica da je Kosto Vojnović potjecao iz pravoslavne obitelji ali se, najprije stjecajem obiteljskih prilika a zatim na temelju osobnog osvjedočenja, u vjerskom smislu opredijelio kao katolik, a u nacionalnom i političkom kao Hrvat. Pritom je katolicizam shvaćao u najširem kulturno-civilizacijskom smislu suprotstavljajući ga bizantinizmu u vjeri, umjetnosti i politici.⁵ Ljeti 1871. K. Vojnović odrekao se zastupničke dužnosti za vanjske kotare Boke kotorske s obrazloženjem da mu »zanatni i domaći posli« ne dopuštaju da se savjesno posveti svojim zastupničkim dužnostima. No u objašnjenju koje je s tim u vezi dao biskupu Strossmayeru, u pismu s nadnevkom od 24. lipnja 1871., izriječno je naveo prave razloge odustajanja od zastupničke dužnosti za vanjske kotare Boke kotorske, koji svjedoče o njegovu snažnom distanciranju od bizantinsko/srpsko/pravoslavne tradicije.⁶

Nasuprot očevu hrvatskom osvjedočenju i istaknutom sudjelovanju u realizaciji onovremenih hrvatskih političkih programa, Lujo Vojnović (Split, 15. travnja 1864. — Zagreb, 18. travnja 1951.) već je u ranim dvadesetim godinama života u Dubrovniku, zajedno s nekim mladim Dubrovčanima, kasnijim liderima tzv. srbokatoličkog pokreta,⁷ a pod zaštitom dubrovačkog vlastelina Nikše Gradija,⁸

⁵ U svojim shvaćanjima o bizantinizmu K. Vojnović bio je vrlo blizak svome velikom prijatelju, jednome od čelnika narodne stranke u Dalmaciji, don Mihovilu Pavlinoviću. Vjerojatno ih je djelomice i oblikovao pod njegovim utjecajem. O Pavlinovićevim shvaćanjima fenomena političkog i kulturnog bizantinizma vidi Z. GRIJAK, «Teologija povijesti ili klerikalizam. Odnos vjere i politike u Mihovila Pavlinovića», *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 25/1993., br. 2-3, 43.-65.; ISTI, «Razmatranja o bizantinizmu u djelima Mihovila Pavlinovića», *Marulić*, Zagreb, 28/1995., br. 6, 973-987.

⁶ «Osim toga, Preuzvišeni Gospodine, Vi znate dobro da ako sam po rodu Srb, po politici sam Hrvat a po vjeri Katolik. Dični kotari koje imao sam čast zastupati dišu Srbstvom i Pravoslavlstvom, koja su slivena u jedan pojam. Koliko se nijesam htio iznevjeriti mojoj savjesti, toliko ni nametnuti se mojim biračima. Odstup je bio jedini pošten izlaz iz ovog škripca, te sam ga izabrao. [...] Brat Gjuro odobrio je moj korak. Pobratim Mijo (don Mihovil Pavlinović, op. Z. G.) nastojao me odvraćati. Koštalo mi je takvu prijatelju ne ugoditi i s' takim se drugom dijeliti. Ali prijateljstvo i pobratimstvo *usque ad alteram* (lat. sve do daljega, do druge prilike, opisan prijevod: nedostaju glagol i imenica na koje se odnosi). I tako domaći i zanatni posli činili su mi nepodnosnim zastupnički teret. Nu za *vjeru* i *za domovinu*, bio bi ih sledio žrtvovati, ali za nevjeru nipošto.» K. Vojnović — J. J. Strossmayeru, *U Spljetu, na Ivandan [18]71.*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, Zbirka starih knjiga i rijetkih rukopisa (dalje: NSK-ZSKiRR), *Ostavština K. Vojnovića*, R 5332/13. Usp. Tomislav MARKUS, «Korespondencija Strossmayer — Vojnović. Izabrani dokumenti», *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 25 (2007.), 344-346.

⁷ Riječ je o specifičnom povijesnom fenomenu vezanom za grad Dubrovnik. Ishodište fenomena »srbokatolika« nalazi se u teorijama Vuka Stefanovića Karadžića, koji je moderno određenje srpstva izjednačio s uporabom štokavštine, nasuprot prije uvriježenom obrascu po kojem je jedino pravoslavni kršćanin mogao biti Srbinom. Taj se Karadžićev stav povezuje s njegovim prihvaćanjem iskrivljenih učenja srednjoeuropskih slavista J. P. Šafařika i J. Kollara o štokavštini kao srpskom narječju. Prvi promicatelj ideje da su Dubrovčani Srbi bio je Đorđe (Georgije) Nikolajević, svećenik malobrojne pravoslavne zajednice u Dubrovniku (1838. u Dubrovniku je bilo 380 pravoslavaca), koji je nakon austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878.) imenovan prvim dabrobosanskim (sarajevskim) metropolitom. Presudna za prihvaćanje Nikolajevićevih ideja i nastanak fenomena »srbokatolika« bila je činjenica da su ih prihvatili pojedini

samo tri godine nakon objavljivanja očeva programa »Što hoće neodvisna narodna stranka?« pokušao promovirati i usmjeriti politiku u gradu Dubrovniku u srpskom smjeru.

Lujo Vojnović ostao je do kraja svoga života kao političar, povjesničar, književnik i diplomat privržen srbokatoličkim idejama. Godinama djeluje u državnoj i diplomatskoj službi Kneževine (od 1910. Kraljevine) Crne Gore i Kraljevine Srbije. Tijekom rata pristaje uz tzv. Jugoslavenski odbor te se kod vlada država Antante posebice zauzima za što manje teritorijalne ustupke Kraljevini Italiji u Istri i Dalmaciji.⁹ Nakon višegodišnjih neuspješnih nastojanja da u okviru Demokratske i Samostalne demokratske stranke ostvari političku karijeru u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji u poznom razdoblju svoga političkoga djelovanja, krajem tridesetih godina, pristupio je Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici (JRZ) i 1938./39. postao član Senata Kraljevine Jugoslavije. U tom se razdoblju isticao kao protivnik procesa federalizacije države i uvrštavanja Dubrovnika i njegove okolice u autonomnu hrvatsku jedinicu unutar Kraljevine Jugoslavije — Banovinu Hrvatsku (1939.). Vladi u Beogradu (ministru unutarnjih poslova ili obrane) i knezu namjesniku Pavlu Karađorđeviću obratio se prijedlogom da se Dubrovnik ne uključi u Banovinu Hrvatsku, nego da dobije status posebne administrativne jedinice u sklopu Kraljevine Jugoslavije.¹⁰ Ubrzo nakon formiranja Demokratske Federativne Jugoslavije 22. kolovoza 1945. vlastima u Beogradu upućuje promemoriju *Politički status Dubrovnika* u kojoj ide puno dalje od promemorije i memoranduma iz 1939. godine te predlaže konstituiranje cijele Dalmacije kao zasebne autonomne cjeline unutar nove države.¹¹

ugledni domaći katolici Medo Pucić/Orsatto Pozza i Matija Ban. Prvo otvoreno spominjanje »srbokatoličke« ideje u Dubrovniku vezano je uz Banov boravak u tom gradu 1848. godine. Osamdesetih godina 19. stoljeća srbokatolički pokret prerasta od jezičnog srpstva u politički pokret, koji nastupa otvoreno neprijateljski prema Hrvatima. »Srbokatolici« su uz izražavanje srpske nacionalne ideologije prihvatili i srpske političke ciljeve, posebice naglašeno u odnosu prema Dubrovniku, njegovoj povijesti, kulturi, jeziku i književnosti, kao srpskom gradu. Ostajući tek privjesak integralne srpske nacionalne ideologije u kojoj je presudno mjerilo bila i ostala protonacionalna pripadnost Srpskoj pravoslavnoj crkvi, srbokatolički je krug bio »idealtipski« primjer neuspjele nacionalne ideologije. U časopisu *Dubrovnik*, br. 1-2/1990., objavljena su tri priloga u kojima se objašnjava geneza povijesnog fenomena »srbokatolika«: Ivo BANAC, »Vjersko pravilo i dubrovačka iznimka: Geneza dubrovačkog kruga 'Srba katolika' (179-210), Vlaho BENKOVIĆ, »Dubrovački Srbi-katolici i 'novi kurs' u hrvatskoj politici« (211-231) i Trpimir MACAN, »O pristupu srbokatoličkom fenomenu« (232-246). Također vidi Nikola TOLJA, *Dubrovački Srbi katolici. Istine i zablude*, Naklada autora, Dubrovnik, 2011.

⁸ O Nikši Gradiju vidi Irvin LUKEŽIĆ, »Posljednji dubrovački vlastelin — pjesnik Nikša Matov Gradi (1825—1894)«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, Dubrovnik, sv. 46 (2008.), 137-225.

⁹ Vidi *The Yougo-Slav State. Suggestions for a friendly understanding between Italy and Yougo-Slavs*, (prosinac 1918.), Tekstovi i govori Luje Vojnovića, HDA, OFV, (01.781), kut. 15, AJ, 50.

¹⁰ HDA, OFV, (01.781), kut. 16, AJ, 61. Prijedlog L. Vojnovića da Dubrovnik dobije status posebne administrativne jedinice: 1) Pismo L. Vojnovića upućeno ministru unutarnjih poslova ili obrane; 2) Mémoire sur Raguse. Prijedlog L. Vojnovića upućen knezu Pavlu.

¹¹ L. Vojnović, *Politički status Dubrovnika (1945.)*, HDA, OFV, (01.781), kut. 22, AJ, 87.

Analiza rukopisne ostavštine Iva Vojnovića posvjedočuje da se, kada je riječ o oblikovanju njegova nacionalnog identiteta, ne može poistovjetiti ni s ocem niti s bratom. Naime, unatoč tome što je zajedno s bratom Lujom postupno prihvatio jugoslavenska i prosrpska stajališta, do kraja života u okviru svoje unitarno jugoslavenske i prosrpske orijentacije donekle je zadržao i hrvatski identitet. No, ovaj je s godinama bio sve više potiskivan te ga se ponekad može iščitavati samo s margina njegove rukopisne ostavštine. U određenoj mjeri može se govoriti i o višeslojnom identitetu, odnosno o koincidiranju različitih onovremenih identiteta u Iva Vojnovića. Svjedočanstva o tome nalazimo u rukopisnoj ostavštini (korespondenciji i dnevnicima) kao i u njegovu literarnom opusu, u kojemu nalazimo izraz njegovih političkih ideja (dio opusa inspiriran jugoslavenskom nacionalističkom problematikom). Budući da književno djelovanje Iva Vojnovića, o kojemu nalazimo obilje podataka u njegovoj rukopisnoj ostavštini, obuhvaća dugo razdoblje, od početka osamdesetih godina 19. stoljeća pa sve do uoči njegove smrti 1929., treba se ukratko osvrnuti i na taj aspekt njegova djelovanja.

Književna djelatnost Iva Vojnovića

Književna djelatnost Iva Vojnovića nije zanimljiva i vrijedna samo s književnopovijesnog motrišta nego u određenim segmentima, kako je naznačeno, njezin sadržaj predstavlja i vrijedno povijesno svjedočanstvo, odnosno odraz njegovih političkih stajališta, a ponekad u njima nalazimo i alegorijsku transpoziciju aktualnih povijesnih događanja.

Ivo Vojnović ulazi u hrvatsku književnost 1880. godine pod pseudonimom Sergij P.[ustijerna]¹² kada mu je August Šenoa, kojemu je Kosto Vojnović, zainteresiran za prosudbu Ivove književne nadarenosti, kriomice predao rukopis njegove pripovijetke *Geranium*, objavio literarni prvijenac u *Vijencu*. Godine 1884. Matica hrvatska objavljuje mu pod istim pseudonimom novele pod nazivom *Perom i olovkom*, a dvije godine kasnije i oveću pripovijetku *Ksanta*. Po tematskim i stilskim odlikama ta je Vojnovićeva lirska proza, kojom dominira simbolistička estetika i secesijska bujnost, uz gotovo nestvaran ugođaj sutonskih pejzaža, anticipacija proze hrvatske moderne u čije se začetnike i najistaknutije predstavnike na dramskom polju ubraja upravo I. Vojnović, navijestivši hrvatsku književnu modernu svojim *Ekvinocijom* 1895. godine. *Ekvinocijo* je nagrađen i praizveden u Zemaljskom (Hrvatskom narodnom) kazalištu u Zagrebu 30. listopada 1895. za vrijeme posjeta cara i kralja Franje Josipa I. Za svoga prvog duljeg boravka u Dubrovniku (1891.—1898.) Ivo Vojnović je napisao *Lapadske sonete* od kojih su prva četiri objavljena pod naslovom *Dubrovački soneti* 1900./1901. *Lapadski soneti* — prvi, »Januar«, napisan je 1891., a posljednji — *Miholjice* — 1901., pred-

¹² Pustijerna je jedan od najstarijih dubrovačkih lokaliteta. Nalazi se u jugoistočnom dijelu dubrovačke povijesne jezgre, u blizini koje se nalazila kuća djeda i bake Iva Vojnovića po majci. O tom dubrovačkom lokalitetu vidi Nada GRUJIĆ, »Dubrovnik — Pustijerna: istraživanje jednog dijela povijesnog tkiva grada«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, Zagreb, 1986., br. 10, 7-39.

stavljaju *hommage* gradu Dubrovniku, govore o njegovoj prošlosti i njegovoj vlasteli, puni su reminiscencija na slavno razdoblje Dubrovačke Republike, njezin državni ustroj i ideju slobode koja se u njemu odražavala, ali oni ujedno predstavljaju metaforu pjesnikove osobnosti, koja se nadahnjivala upravo tim vrijednostima dubrovačke prošlosti.

Prva Vojnovićeva drama, *Psyche* (Zagreb, 1889.), nastala je u Križevcima za petogodišnjeg službovanja na tamošnjem sudu. Ubraja se u njegove manje cijenjene tzv. kozmopolitske drame, u kojima se radnja odvija u imaginarnom svijetu europskih prijestolnica i aristokratskih salona. Naišla je na oštre ocjene književnih kritičara, ali i na pohvale vrlo utjecajnih osoba (F. pl. Marković). U taj ciklus ubrajaju se i neke kasnije drame — *Gospođa sa suncokretom* (Zagreb, 1912.) te fragment *Pastoralne simfonije*.¹³ U prvoj radnja se odvija u Veneciji i Londonu, a u drugoj u Parizu. Povjesničari hrvatske književnosti smatraju da ta djela nisu uspjela transcendirati vremenski okvir njihova nastanka, odnosno da se ne mogu ubrojiti u djela hrvatske književnosti trajnije vrijednosti. Sličnu sudbinu književna kritika je odredila i nekada popularnim Vojnovićevim dramama s izrazitom jugoslavenskom nacionalističkom tendencijom (*Smrt Majke Jugovića*, Zagreb, 1907.; *Lazarevo vaskrsenje*, Dubrovnik, 1913.). Unatoč takvome ne odveć pozitivnom pravorijeku književne kritike, Vojnovićeva su kozmopolitska djela imala velik odjek kod onodobne publike, posebice *Gospođa sa suncokretom*, napisana pod dojmom novinskih izvješća o ubojstvu iz strasti koje je 1910. u Veneciji uz pomoć svojih pomagača počinila Poljakinja Marija Tarnowska. I premda su je hrvatska kazališna i književna kritika uglavnom ocijenili negativno, među ostalima Antun Gustav Matoš¹⁴ i Tin Ujević,¹⁵ na europskim je pozornicama ta drama polučila velik uspjeh, posebice u Budimpešti. Mađarsko-američki redatelj Mihály Kertész je nakon Prvoga svjetskog rata snimio i istoimeni film, *Die Dame mit den Sonnenblumen* (1920.).¹⁶

¹³ Fragment, zapravo veći dio prvog čina *Pastoralne simfonije*, čuva se u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku. Vojnović ga je napisao na francuskom jeziku i potpisao inicijalima N. N., nastojeći i taj put ostati anonimnim.

¹⁴ Vidi *Savremenik*, Zagreb, br. 7. 1912. A. G. Matoš nije Vojnovića podnosio ni kao književnika ni kao »kšeftaša« (trgovca hrvatstvom, od njem. *das Geschäft*, posao, zanimanje, trgovina), pa ga zbog te političke trgovine vrlo često naziva »majstorom s mora«. Posebice mu je zamjerio što je prilikom izlaganja djela hrvatskih umjetnika na Međunarodnoj izložbi u Rimu 1911. u izložbenom paviljonu Kraljevine Srbije (Meštrović, Rački, Krizman i drugi, koje također naziva »kšeftašima«), u katalogu hrvatske zemlje do Jadrana prikazao srpskima, ustvrdivši pri tome ironično da »srbijanska vlada nagrađuje dičnog contea državnim izdanjem njegove već toliko preštampane »Majke Jugovića«. *Hrvatska sloboda*, Zagreb, br. 177. i 178. od 4. i 5. VIII. 1911.

¹⁵ Tin Ujević ocijenio je *Gospođu sa suncokretom* uglavnom negativno, kao djelo »bez duše«, koje nedostatak sadržaja teži nadoknaditi dotjeranošću forme, a psihološku analizu likova frazama i stilizacijom, koju dovodi do pretjeranosti. No, unatoč tome u njoj je prepoznao zatomljenu snagu Vojnovićeva talenta, što ju je spasilo od pada u arteficialnost i banalnost. Vidi: *Sabrana djela Tina Ujevića. Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti*, ur. Dragutin Tadijanović, Znanje, Zagreb, 1963.—1967., sv. VII., 71.

Svoje dvije najbolje drame *Ekvinocijo* (Zagreb, 1895.) i *Dubrovačku trilogiju* (Zagreb, 1902.) I. Vojnović je napisao za vrijeme službovanja u Dubrovniku (1891.—1898.), Supetru na Braču (1898.—1899.) i Zadru (1899.—1903.). U njima progovara kao originalan umjetnik i najistaknutiji predstavnik jednog literarnog pokreta — hrvatske moderne. Prema drugom velikom predstavniku hrvatske moderne Milanu Begoviću, Vojnović se njima afirmirao kao prvi scenski pjesnik svoje generacije, a prema hrvatskim književnim kritičarima kao dramatičar koji je jedino tim djelima preživio svoje vrijeme i trajno ušao u hrvatski dramski repertoar. Potkraj života još se jednom vratio motivima svojih najboljih drama u djelu *Maškarate ispod kuplja*, (Zagreb, 1922.), dok je u svojoj posljednjoj drami pod nazivom *Prolog nenapisane drame* (Beograd, 1929.) zaokružio svoj tzv. kozmopolitski opus, djelomice nastao i pod utjecajem onovremenih pomodnih teatarskih uzora. Uoči Prvoga svjetskog rata I. Vojnović je napisao svoje najsimboličnije i najapstraktnije djelo *Imperatrix. Misterija ostrva zaboravi* (Zagreb, 1919.). To je djelo zbog svoje patetike, romantičkih egzaltacija i nedostatka dramske radnje naišlo na negativnu ocjenu kazališne kritike. Međutim, po svome je sadržaju začuđujuće vjerna anticipacija događaja koji su prethodili Prvome svjetskom ratu.

Ivo Vojnović u Zagrebu i Križevcima. Prvi znaci financijske rastrošnosti — anticipacija »supetarske afere«

Ivo Vojnović u Zagreb dolazi još uvijek nedovoljno vješt standardnom hrvatskom književnom jeziku, što mu je pricinjavalo teškoće, sa sedamnaest godina te u njemu završava osmi razred gornjogradske gimnazije. Dana 30. srpnja 1877. pristupio je pravno-povijesnom državnom ispitu iz rimskoga prava i većinom glasova proglašavaju ga nesposobnim. Naišavši na podršku i razumijevanje obitelji, ponovno je pristupio ispitu i položio ga 10. travnja 1878. Godine 1880./81. završio je studij prava i filozofije na zagrebačkom Sveučilištu. Njegova je pravnička karijera započela, međutim, prije formalnog svršetka studija, jer je, čim je 1879. apsolvirao na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, u kolovozu iste godine imenovan besplatnim prislušnikom Kraljevskog sudbenog stola u Zagrebu. Na tom je mjestu ostao do 1884. kada je započelo njegovo službovanje u Križevcima.

Dolazak Iva Vojnovića u Križevce bio je najuže povezan s oporbenim djelovanjem njegova oca Koste. Naime upravo 1884., kada je završio vježbenički staž njegova sina Iva na Kraljevskom sudbenom stolu u Zagrebu, K. Vojnović objavio

¹⁶ M. Kertész (Manó Kertész Kaminer; Budimpešta, 24. prosinca 1886. — Hollywood, 10. travnja 1962.). Poznatiji je po svome amerikaniziranom imenu i prezimenu Michael Curtiz, koje uzima nakon odlaska u SAD 1926. godine. U Hollywoodu je postao jedan od vodećih redatelja kompanije Warner Bros. U bogatom redateljskom opusu posebno mjesto pripada antologijskom filmu *Casablanca* (1942.), s Ingrid Bergman i Humphreyem Bogartom, za koji je nagrađen Oscarom.

je svoj programski govor *Što hoće neodvisna narodna stranka?* Odgovor bana Khuena-Héderváryja uslijedio je vrlo brzo. Provodeći svoju politiku između ostaloga i metodom uništavanja egzistencije svojih političkih protivnika, a ne mogavši u tom trenutku dohvatiti sveučilišnog profesora Kostu Vojnovića, Kuen-Héderváry naložio je 29. ožujka 1884. da se njegova sina Iva premjesti na sud u Osijeku (na dokumentu je zabilježena napomena da se radi o izričitoj odluci bana). K. Vojnović uzalud je nastojao poništiti tu odluku. Uspio je jedino odgoditi premještaj do 14. svibnja 1884. i to na sud u Križevcima. Ivo Vojnović počinje raditi kao pristav na Kotarskom sudu u Križevcima 14. lipnja 1884. godine.

Križevci su tada imali 3000 stanovnika. Prema Mirku Žeželju, autoru životopisa Iva Vojnovića, Ivo nije volio Križevce i koristio je svaku priliku da pobjegne u Zagreb roditeljima, sestrama i bratu, radi lektire, literature i kazališta.¹⁷ Prvi put je bio odvojen od roditeljskog doma i morao se sam brinuti o sebi, a bio je sasvim nepraktičan i vrlo lakouman u novčanim pitanjima. Godine 1886. plaća mu je povišena na 900 forinti godišnje, ali mu ni to nije bilo dovoljno. Šimi Mazzuri, prvaku oporbene Neodvisne narodne stranke i uredniku glasila *Pozor*, inače velikom prijatelju njegove obitelji, javlja 21. kolovoza 1886. da je potpisao mjenicu koju mu je ovaj poslao, a već 20. prosinca iste godine šalje mu u pismu novu mjenicu i moli ga da mu priskrbi od kakvog novčara pod bilo kakvim uvjetima 300 forinti na četiri mjeseca.¹⁸ Iako je Ivo te svoje financijske »operacije«, s kojima će nastaviti cijeloga života, i kasnije nastojao zatajiti obitelji, nisu mogle ostati nepoznate njegovu ocu, koji mu 1. srpnja 1899., proročanski nagovijestivši financijsku katastrofu iz 1907., piše: »Guarda il soldo! Su questo scoglio se non ti coreggi ti romperai!« (Čuvaj novac! Ako se ne popraviš, na toj ćeš se hridi slomiti!).¹⁹

Unatoč stalnim naporima za premještaj iz Križevaca, boravak Iva Vojnovića u tom gradu ipak nije bio sasvim sumoran. Ondje je dovršio novele *Perom i olovkom* (1883./84.) i roman *Ksanta* (1886.) te napisao dramu *Psyche* (1889.), pseudosimboličku komediju u tri čina nadahnutu antičkim mitom o Amoru i Psihi. Drama *Psyche* praizvedena je u Zagrebu u starom kazalištu na Markovu trgu 15. veljače 1890. godine. Nakon Zagreba izvedena je u Grazu (1892.), Splitu (1893.), Osijeku (1898.), Novom Sadu (1898.), zatim ponovno u Zagrebu i to u prerađenom obliku (1908.), a potom u Osijeku i Ljubljani (1910.).²⁰ Činjenica da je drama *Psyche* izvedena u Grazu samo dvije godine nakon zagrebačke praizvedbe svjedoči o velikom ugledu njezina autora u širem monarhijskom kulturnom okruženju već u samim počecima njegova dramskog stvaranja. Josip Pasarić je u kritici drame u *Vijencu* zamijetio da je glavni muški lik Braniewski, prem-

¹⁷ Mirko ŽEŽELJ, *Gospar Ivo*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1977., 16.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Vojnović Kosta — *Pisma sinu Ivi Vojnoviću*, NSK-ZSKiRR, R 5826b.

²⁰ Vidi Slavica ŽURA VRKIĆ, »Vojnovićeva Psyche u Grazu 1892. Tragom pisama Mare Čop Marlet«, *Dubrovnik*, X/1990., br. 3, 19-42.

da neiskren i nedosljedan u stvari istinit, jer se radi o transpoziciji ličnosti samoga autora koji ne otkriva i ne može otkriti sve svoje karte.²¹ Ivo Vojnović je u svome *Bolničkom dnevniku* 20. srpnja 1915. priznao da je osnova za njegovu dramu *Psyche* bila romansa s Olgom Kiepach, članicom ugledne plemićke obitelji koja je u Križevce došla početkom 19. stoljeća.²² U stvari Križevci su bili mjesto dvostruke ljubavi Iva Vojnovića. Tu je proživio romansu s Olgom pl. Kiepach, ali se i zaljubio i trebao oženiti Martom Locatelli,²³ kćerkom baruna Mihajla Locatellija iz Cormonsa. Na to da se radilo o velikoj obostranoj ljubavi te da su bili razdvojeni na inicijativu Martine obitelji, upućuju i kasnije dnevničke zabilješke Iva Vojnovića. Tijekom Prvoga svjetskog rata Marta pl. Kiepach doživjela je veliku obiteljsku tragediju kada je na ruskom bojištu 12. kolovoza 1915. poginuo njezin sin Marcel rođen 12. veljače 1894. u Križevcima. Bio je izumitelj na području magnetizma, elektronike i akustike, prijenosa zvučnih signala i transformatora. Kada je izbio rat, javio se u dragovoljce i poginuo u 21. godini života. Njegovi su posmrtni ostaci 1917. doneseni u Križevce, gdje su položeni u obiteljsku grobnicu na Gradskom groblju.²⁴ Kada je čuo vijest o tragičnoj pogibiji Marcela pl. Kiepacha, Ivo je 6. rujna 1915. u *Bolničkom dnevniku* zapisao: »Na bojnome polju umro jedini sin Pepija Kiepacha i ... Marte! — Jadni roditelji! — Bio bi moj da smo se uzeli mi dvoje! — Koja tragedija njezin i moj život otkada se rastavismo! — Sve bi bilo drugačije da nas ne razdvojiše! — A ipak — moralo je tako da bude! — I bolje je!«²⁵

Ivo Vojnović ostao je u Križevcima punih pet godina, neprestano nastojeći isposlovati premještaj. Budući da u tome nije uspijevaao tražio je, kako bi izbjegao doseg nadležnosti bana Khuena-Héderváryja, premještaj u Trst ili Zadar, tj. u Cislajtaniju. Kosto Vojnović obratio se s tim u vezi prijatelju Mihovilu Pavlinoviću, jednome do člnika Narodne stranke u Dalmaciji, zastupniku u Dalmatinskom saboru i bečkom Carevinskom vijeću, da kada dođe u Beč preporuči u Ministarstvu unutarnjih poslova povoljno rješenje Ivoove molbe. Također je poslao Iva u Beč s preporukama utjecajnih osoba, nadajući se da bi mogao dobiti namještenje u nekom od zajedničkih ministarstava Austro-Ugarske Monarhije (ministarstvo financija, rata i vanjskih poslova). Uputio ga je i austrijskom ministru pravde, grofu Friedrichu Schönbornu, pripadniku stare češke plemićke obitelji njemačkog podrijetla, s preporukama istaknutog češkog političara Ladislava Riegera, člnika češke Narodne stranke i predvodnika višegodišnjeg češkog pasivnog otpora prema bečkom Carevinskom vijeću. Na Riegera je u tom smislu trebao utjecati poljski knez i političar Adam Stanislaw Sapieha.²⁶ Očekivanja vezana

²¹ M. ŽEŽELJ, *Gospar Ivo*, 49-50.

²² Opširnije vidi Zoran HOMEN, *Obitelj Kiepach od Haselburga u Križevcima*, Gradski muzej Križevci, 22. travnja do 16. svibnja 2004., Križevci, 2004.

²³ M. Locatelli pl. Kiepach (Cormons, kotar Gorizia, Furlanija, 24. svibnja 1874. — Graz, 25. travnja 1962.).

²⁴ O M. Kiepachu vidi opširnije: Z. HOMEN, *Obitelj Kiepach od Haselburga u Križevcima*, 23-29.

²⁵ NSK-ZSRIR, *Dnevnic Iva Vojnovića*, R 5620.

uz Ivoovo namještenje u Beču nisu se ostvarila, za razliku od nada glede Zadra, koje su na kraju, usprkos tome što su mogle biti osujećene nekim proceduralnim teškoćama, ipak polučile uspjeh.²⁷

Djelovanje Iva Vojnovića u Dalmaciji, od prelaska u Namjesništvo u Zadar 1899. do premještaja u Supetar 1907.

S obzirom na ljetni dopust i proceduru razrješenja Ivo Vojnović je u Zadar stigao potkraj rujna 1899. Sa sobom je donio već gotovi *Suton*, koji je uskoro poslao novopokrenutom časopisu tzv. napredne omladine²⁸ *Život*²⁹ (objavljen u br. 2, 1900.) i Hrvatskom zemaljskom kazalištu u Zagrebu (praizvedba 8. svibnja 1900.). *Allons enfants!*, kasnije umjesto *Sutona* uvršten kao prvi dio *Dubrovačke trilogije* (Zagreb, 1902.), već je dobrim dijelom dovršio, a posljednji dio, *Na taraci*, imao je u nacrtu. Od samoga dolaska u Zadar službu perovođe pri Namjesništvu podredio je književnom radu, držeći rukopise svojih djela u ladicama radnog stola i radeći na njima čim bi završio osnovne dnevne obveze. Međutim Ivo Vojnović tijekom svoga službovanja u Dalmaciji nije zauzeo stav političke distance, nego je vrlo pažljivo pratio politička događanja u Dalmaciji i šire te o svojim stajalištima s tim u vezi obavještavao oca i brata Lujja, koji je nakon odvjjetničke službe u Dubrovniku (1884.—1886.) bio tajnik crnogorskog kneza Nikole (1886.—1889.) i vršio dužnost ministra pravde u crnogorskoj vladi (1899.—1903.).

U korespondenciji s ocem Ivo Vojnović izražavao je nezadovoljstvo hrvatskom političkom elitom. U pismu od 3. ožujka 1891. osvrnuo se na aktualne sadorske izbore u Dalmaciji kritizirajući pritom politički nevjerođostojno i prorežimsko držanje vodstva Narodne stranke, »isključivosti«³⁰ Prodanovih pravaša³⁰

²⁶ Vidi *Vojnović Kosta — Pisma sinu Ivi Vojnoviću, Zagreb, 21. II. 1889.*, NSK-ZSKiRR, R 5826b.

²⁷ Molba koju je s tim u vezi Ivo Vojnović uputio austrijskom Namjesništvu u Zadru zagubila se i nije pravedno stigla na određište pa je bilo potrebno intervenirati. Vidi: *Vojnović Kosta — Pisma sinu Ivi Vojnoviću, Zagreb, 30. lipnja 1889.*, NSK-ZSKiRR, R 5826 b.

²⁸ Napredna omladina ili naprednjaci naziv je za neformalnu skupinu pripadnika radikalne hrvatske mladeži, koji su 1895., zajedno s pravaškom mladeži, s kojom se kasnije žestoko sukobljavaju, sudjelovali u demonstracijama protiv autoritarnog režima bana Kuena Héderváryja, odnosno spaljivanju mađarske zastave (barjaka) u Zagrebu. Nakon toga većina odlazi na studij u Prag, gdje dolaze pod snažan utjecaj češkog nacionalnog pokreta na čelu s praškim profesorom filozofije i političarem Tomášom Masarykom. Nakon povratka u domovinu u prosincu 1904. formirali su se kao politička stranka — Hrvatska napredna stranka, a sljedeće godine postali su dio Hrvatsko-srpske koalicije.

²⁹ Časopisi s kraja 19. stoljeća do Prvoga svjetskog rata odražavaju sve veće razlike u hrvatskoj politici. »Mladi«, koji uglavnom studiraju u inozemstvu (Prag, Beč), nezadovoljni stanjem u politici, literaturi, umjetnosti, pokreću svoja glasila u kojima se miješaju estetski i socijalno-politički nazori. Dok »Pražani«³⁰ svojim glasilima (*Hrvatska misao*, *Novo doba* i dr.) ističu politička, socijalna pa tek onda književna pitanja, samostalnost literature zastupaju »Bečani«³⁰ u časopisu hrvatske moderne *Mladost* (1898.), *Hrvatskom salonu* i najreprezentativnijem glasilu »mladih«, mjesečniku *Život* (1900./1901.).

³⁰ O Ivi Prodanu vidi Marjan DIKLIĆ, *Don Ivo Prodan, političko djelovanje i parlamentarni rad*, Matica hrvatska Ogranak Zadar, Zadar, 2003.; ISTI, »Don Ivo Prodan u Dalmatinskom saboru«, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zadar, sv. 43/2001.*, 389.-457.

zbog kojih, prema njegovu mišljenju, ovi gube političke saveznike te paktiranje Srba i autonomaša u Zadru i Kotoru. Cijela mu se unutarnja politička situacija činila kaotičnom, dok je držanje vlade ocijenio pasivnim, ustvrdivši da je glavni cilj njezinih dužnosnika stjecanje visoke mirovine.³¹ Sljedeće pismo, u kojemu sada već četrdesettrogodišnji I. Vojnović, od rujna 1899. ponovno u službi u austrijskom Namjesništvu u Zadru,³² komentira držanje dalmatinskih političara, njegovo je pismo roditeljima od 8. lipnja 1901. godine. U njemu optužuje dalmatinske zastupnike da su svojim oportunističkom doveli Dalmaciju na rub propasti. Ujedno izražava dvojbu hoće li Pero Čingrija (1837.—1921.), dubrovački gradonačelnik, istaknuti član Narodne stranke i dosljedan promicatelj sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom, imati hrabrosti u Pokrajinskom saboru dalmatinskom nastupiti s jednakom odvažnošću kao u Dubrovniku.³³ Glede Vojnovićeve tvrdnje o oportunističkom dalmatinskih zastupnika, treba je uzeti s rezervom, jer upravo su na izborima za Pokrajinski sabor dalmatinski u prosincu 1901. godine pravaški zastupnici Ivo Prodan i Josip Bakota izvojevali važnu pobjedu u kuriji vanjskih općina izbornog kotara Zadar — Pag — Rab — Biograd nad protukandidatima autonomašima Ivanom Palčićem i Luigijem Vjekoslavom Ziliottom, što će dati zamah njegovu oporbenom djelovanju.³⁴ Vojnovićeva pak bojazan, hoće li P. Čingrija imati snage za jednako odlučan nastup u Pokrajinskom saboru dalmatinskom kao što je to činio u Dubrovniku, bila je bez osnove, jer je P. Čingrija u Saboru energično djelovao s oporbenih pozicija politike »novoga kursa«. K tome, upravo je on 6. listopada 1904. u Saboru pročitao izjavu kojom je zatraženo povlačenje namjesnika baruna Erazma Handela zbog uvrede nanižete hrvatskom narodu, kada je ustvrdio da ne vjeruje u časnu riječ dalmatinskih zastupnika jer da časna riječ u Dalmaciji ne znači ništa.³⁵

Iz spomenutih pisama Iva Vojnovića jasno se vidi da se u ranijoj zreloj dobi, premda mu se hrvatski politički spektar činio nedovoljno profiliranim, prema njemu nije držao antagonistički te da je, držeći se na distanci, u prosudbama u glavnim smjernicama nastojao slijediti očeva politička stajališta. Također se u odnosu na njegov kasniji leksik i pravopis uočava da koristi onovremeni hrvatski književni standard, protkan hrvatskim jezikom dubrovačkoga kraja, dok će kasnije u korespondenciji, dnevnicima i književnim radovima biti sve prisutnije

³¹ HDA, OFV, (01.781), *Konstantin Vojnović, Osobni spisi*, kut. 32.

³² Već 1891. bio je premješten iz Zadra u Dubrovnik, u kojemu službuje od 1891. do 1898., obnašajući najprije dužnost stalnoga koncipista Kotarskog poglavarstva, a zatim komesara.

³³ HDA, OFV, (01.781), *Konstantin Vojnović, Osobni spisi*, kut. 32.

³⁴ Vidi M. DIKLIĆ, »Don Ivo Prodan u Dalmatinskom saboru«, 391-392.

³⁵ Opširnije vidi: Vinko KISIĆ, *Na obranu poštenja. Namjesnička afera u Dalmaciji*, uredio i izdao V. Kisić, Zadar, 1904.; M. DIKLIĆ, »Don Ivo Prodan u Dalmatinskom saboru«, 406-407. Ivo PERIĆ, »Slom namjesnika Handela u svjetlu politike novoga kursa u Dalmaciji«, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XVII/1966.—1967., Sarajevo, 1969., 367-394.

unošenje srbizama, a pod bratovim utjecajem u političkim stajalištima sve više prevladavati filozofska i jugoslavenska orijentacija.

U pismima bratu Luju s početka 20. stoljeća Ivo Vojnović je međutim sasvim otvoreno počeo iznositi protuaustrijska stajališta, zanemarujući pritom činjenicu da bi ga ta pisma kao službenika Namjesništva mogla kompromitirati i ugroziti mu karijeru. U pismima upućenim bratu Luju početkom 20. stoljeća također nailazimo na anticipaciju nekih važnih političkih događaja. Tako je na primjer u pismu napisanom u Zadru 7. studenoga 1901., na temelju informacija iz Beča, predvidio rat Austrije protiv Srbije, kojim je trinaest godina kasnije počeo Prvi svjetski rat. Bratu prenosi riječi jedne osobe s bečkog Dvora koja ga je upozorila na predstojeći rat te na okolnosti u kojima će početi: »Ja sam se razgovorio s jednom visokom osobom iz dvora i rekla mi je *con molta segretezza che la prima guerra dell'Austria sarà contro la Serbia!* I da su stvari već jako naprijed!«³⁶ I. Vojnović k tome pozorno prati i izvješćuje brata o događajima na Balkanu, a posebice ga informira o izvješćima vezanim uz događanja u Srbiji i Crnoj Gori, u kojoj je Lujo tada službovao. U pismu koje sadrži samo oznaku godine — 1903. — prenio mu je sadržaje brzojava vezanih uz puč (tzv. majski prevrat), koji je 29. svibnja 1903. u Beogradu izvela skupina časnika srbijanske vojske, pripadnika tajne organizacije *Crna ruka*, pod vodstvom pukovnika Dragutina Dimitrijevića-Apisa, kada su brutalno ubijeni kralj Aleksandar Obrenović i njegova supruga kraljica Draga, bivša dvorska dama kraljice Natalije Obrenović.³⁷

Premještaj u Supetar. Uzroci i tijek afere iz 1907. godine

Premještaj Iva Vojnovića u Supetar koincidirao je s velikim uspjesima koje je postigla njegova drama *Smrt Majke Jugovića: dramatska pjesma u tri pjevanja*, objavljena u Zagrebu 1907. i praižvedena iste godine u Beogradu. To donekle olakšava razumijevanje događaja koji su uslijedili, tijekom kojih je I. Vojnović počeo veliku nepromišljenost, a u pokušaju popravljavanja pogreški, lakoumnno vjerujući u dobre namjere nekih osoba, pokazao posvemašnju naivnost. Žeželj je u svojoj još uvijek nenadmašenoj monografiji o Ivu Vojnoviću (koja na žalost nije opremljena znanstvenim aparatom pa nije moguće provjeriti sve navode) ustvrdio da je Vojnović u »ovo supetarsko doba, s majkom i Katicom, kao glava obitelji i starješina otoka, živio u pravoj ekstazi, izvan skromne činovničke realnosti, obuzet stvaranjem i uspjesima *Smrti Majke Jugovića*«³⁸ Radilo se također o utjecaju naslijeđenih aristokratskih manira od kojih je bilo vrlo teško odustati i onda kada su sredstva za njihovo prakticiranje postala nedostatna. Milan Begović je, govoreći o Ivu Vojnoviću, ustvrdio da »čitav njegov život nije nego raskošna gos-

³⁶ »vrlo povjerljivo da će prvi rat Austrije biti protiv Srbije.« Ivo Vojnović, *Korespondencija*, NSK-ZSKiRR, R 5826.

³⁷ Isto.

³⁸ M. ŽEŽELJ, *Gospar Ivo*, 131.

podska palača, sa sjajnom fasadom, divnim enterijerima, punim umjetnina i zanosna i fantazija, a on među njima kao gospodar riječi, kojom opaja i sebe i nas i one što će doći«³⁹ Takav život nastojao je voditi još od službovanja u Križevcima, a za to je trebalo mnogo novca, mnogo više nego što je ostvarivao redovitim primanjima i povremenim kazališnim tantijemima. Došavši na Braču u mogućnost da posegne u blagajne fondova, čije je ključeve posjedovao kao suptarski kotarski poglavar, to je i učinio, uvjeravajući se da to čini na račun svojih »budućih izvanrednih primitaka«.

U pismu bratu Luju 7. travnja 1907. Ivo mu javlja da je izdanje od 500 primjeraka *Majke Jugovića* prodano.⁴⁰ Također ga moli da sa suprugom Tinkom⁴¹ nastoji postići da mu stanoviti Bečanin gospodin Plohn pozajmi 30.000 kruna kako bi se već jednom »oslobodio od svega i svih«.⁴² Očito je na taj način pokušao pokriti dugovanja. Nadalje, govori mu o namjeri da napusti Supetar i službu, odnosno o tome da zajedno s majkom i sestrom Katicom početkom svibnja otputuje u Zagreb, gdje je s upravom Zemaljskog kazališta već bio započeo pregovore o preuzimanju službe dramaturga ili u La Sange, na veleposjed šurjaka Charlesa Loiseaua u Francuskoj i da ne zna hoće li se uopće vratiti, osim da preuzme stvari. U sljedećem, nedatiranom, pismu javlja bratu da bi mu i sam došao u Beč te ga moli da zatraži barem pola iznosa — 15.000 kruna — na temelju njegova osiguranja od 20.000 kruna, kod Greshama. U to su vrijeme neki vlasnici fondova već počeli potraživati svoj novac i on je pokušao što prije udovoljiti njihovu zahtjevu.⁴³

Lujo je u vrijeme kada mu je Ivo uputio pismo od 7. travnja 1907. već bio preuzeo dužnost na carskom Dvoru u Sofiji,⁴⁴ gdje se nalazio nakon što je u Beogradu dvije godine bio odgajatelj princa Aleksandra Karađorđevića.⁴⁵ Ta je

³⁹ Isto.

⁴⁰ Ivo Vojnović, *Korespondencija*, NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁴¹ Tinka Vojnović, podrijetlom iz obitelji Kopač/Šimrak.

⁴² »molim te radi tamo s Tinkom u onoga g. Ploh[n]a da učini ti zajam i da *libera una volta tanto di tutto e tutti*.« Ivo Vojnović, *Korespondencija*, NSK-ZSKiRR, R 5826. Podatak o novčanom iznosu nije naveden u pismu. M. Žeželj ga međutim citira kao podatak iz navedenog pisma premda ga je preuzeo iz nekog drugog izvora. Vidi M. ŽEŽELJ, *Gospar Ivo*, 131.

⁴³ M. ŽEŽELJ, *Gospar Ivo*, 131-132.

⁴⁴ Nakon boravka u Beogradu u razdoblju od 1904. do 1906. nedostaju podatci za detaljniju rekonstrukciju djelovanja L. Vojnovića od 1907. do 1912. godine. Na više mjesta spominje svoj boravak u Sofiji, gdje se trudio oko pripreme srpsko-bugarskog sporazuma. U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu sačuvana su pisma koja je sa suprugom Klementinom (Tinkom) iz Sofije uputio kćerkama Kseniji i Mariji (Marici). Sačuvana je i potvrda Tajnog kraljevskog kabineta Bugarske o književnim radovima L. Vojnovića u Sofiji 1906. te jedna potvrda iz 1909. da je na molbu bugarskog cara Ferdinanda uredio Dvorsku biblioteku Vidi: L. Vojnović, *Obitelj Vojnović-Užički* (12 str., rukopis), HDA, OFV, (01.781), kut. 8, AJ 22.

⁴⁵ O okolnostima napuštanja Cetinja i odlaska u Beograd L. Vojnović zapisao je: »God 1904. prisiljen intrigama Austrije da se povuče sa svoga mjesta primio je poziv kralja Petra Karagjordjevića I. da dodje u Beograd. Kralj ga je imenovao Guvernerom 15-togodišnjeg Kraljevića Aleksandra.« L. Vojnović, *Obitelj Vojnović-Užički* (12 str., rukopis), HDA, OFV, (01.781), kut. 8, AJ 22. U stvari radilo se o tome da mu Austrija nije bila spremna potvrditi državljanska prava ako ostane u državnoj službi u Crnoj Gori.

činjenica posebice važna ima li se u vidu sadržaj nastavka toga pisma u kojem Ivo Vojnović sasvim neprikriveno izražava animozitet prema Austriji i njezinoj upravi u Dalmaciji. Konstatira da položaj Dalmacije nije više moguć bez neovisnosti.⁴⁶

Gotovo je suvišno napominjati da je takvo otvoreno očitovanje neprijateljstva prema Austriji jednog službenika austrijskog Namjesništva, a posebice prizivanje neovisnosti Dalmacije, što se moglo protumačiti i kao stajalište s veleizdajničkim konotacijama (zamisao o situiranju Dalmacije izvan sklopa Monarhije u južno-slavenskom državnom okviru), za Iva Vojnovića bilo vrlo opasno i štetno. S obzirom na to da se brat Lujo, zbog protuaustrijskog raspoloženja i djelovanja tijekom službovanja u Crnoj Gori kao austrijski državljanin već kompromitirao u Beču i da mu je zbog toga bilo gotovo oduzeto austrijsko državljanstvo,⁴⁷ osnovano je pretpostaviti da je austrijska cenzura provjeravala sva pisma koja mu je Ivo slao u Beograd, Sofiju, na Cetinje i drugdje i obratno, pisma koja je on slao Ivu. Spoznaje da Ivo Vojnović dijeli bratova protuaustrijska politička stajališta, koja je ponekad neoprezno očitovao i u privatnim kontaktima, dakle ne samo u korespondenciji s njime, nisu mogle ostati skrivene i bez utjecaja na držanje Namjesništva prema njemu tijekom istrage pronevjere u Supetru, koja će se početi provoditi nekoliko mjeseci kasnije.

⁴⁶ «La posizione in Dalmazia di un uomo colto e che ha una fama da guardare non è più possibile senza l'indipendenza. Il governo di gospar Niko diventa più poliziesco e più austriaco che tutti antecedenti comessero Handel.» Ivo Vojnović, *Korespondencija*, NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁴⁷ Austrijska vlada namjeravala je L. Vojnoviću oduzeti državljanstvo ostane li u državnoj službi u Crnoj Gori pa je 1904. napustio Cetinje i 1905. prešao na službu u Beograd. To zorno svjedoči kako se u Beču percipiralo njegovo službovanje u Crnoj Gori. U Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku sačuvan je jedan nepotpisan dokument pod nazivom *Bečka osveta*, uz pismo L. Vojnovića Antunu Fabrisu, vlasniku i uredniku glasila Srpske stranke *Dubrovnik* (1896.—1904.), kalendara *Dubrovnik* (1897.—1903.) i časopisa *Srd* (1902.—1904.). U tom se dokumentu, namijenjenom tiskanju u crnogorskim i srpskim tiskovinama izvan dosega austrijske cenzure a formuliranog kao izraz stajališta uredništva, konstatira sljedeće: «(Bečka osveta) Kako iz pouzdana izvora doznajemo, na ponovnu molbu g. Dra Luja kneza Vojnovića i g. Dra Stijepa Kneževića da, pridržavajući austrijsko državljanstvo, smije onaj prvi vršiti dužnost knj.[aževskog] crnogorskog ministra pravde, a ovaj drugi knj.[aževskog] crn.[ogorskog] šefa odjeljenja u Ministarstvu pravde i koju je crnogorska vlada naročito notom živo preporučila bila austro-ugarskoj vladi. C.[arsko] kr.[raljevska] vlada odgovorila je u negativnom smislu. Ovaj se nečuveni i neljubazni akt austro-ugarske vlade prema crnogorskoj vladi ne može drukčije objasniti nego s jedne strane nepritajenom antipatijom bečkih krugova prema knezu Vojnoviću zbog njegove misije u Rimu (kao opunomoćenog crnogorskog predstavnika u Rimu tijekom tzv. svetojeronimske afere 1901./02., op. Z. G.), a s druge strane neraspoloženjem austro-ugarskih državnika prema sudskim reformama u Crnoj Gori koje su nerazdvojno vezane sa ličnosti kneza Vojnovića. Da se nevjestoj publici prikrije pravo značenje ove osvete grofa Goluchowskoga (Agenor Goluchowski, austrougarski ministar vanjskih poslova, 1895.—1906., op. Z. G.) i njegova birokratskog poslanika na Cetinju, dozvola je određena i Dru Kneževiću.» Znanstvena knjižnica u Dubrovniku, *Vojnović Lujo (1864.—1953. [1951!])*, *Koresp.* 44. *Vukšin — Šipak*, 6. VIII. 1903. — *Antunu Fabrisu, Dubrovnik*, (ćirilica, u prilogu rukopis «Bečka osveta», latinica). O ulozi L. Vojnovića u tzv. svetojeronimskoj aferi vidi Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Hrvatski institut za povijest — Vrhbosanska nadbiskupija — Dom i svijet, Zagreb, 2001., 342-369.; ISTI, «Barski nadbiskup Šimun Milinović (1886.—1910.) i Svetojeronimska afera», u: *Hrvatsko-crnogorski dodiri / Crnogorsko-hrvatski dodiri: Identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*, ZR, ur. Lovorka Čoralić, Hrvatski institut za povijest — Matica hrvatska, Zagreb, 2009., 489-521.

Vlasnici fondova obratili su se Namjesništvu pa je sve izašlo na vidjelo. Planovi Iva Vojnovića o odlasku u Zagreb ili u Francusku propali su jer je bio pod istragom i nije smio napuštati Supetar. Namjesništvo je poslalo istražitelja savjetnika Elegija Smiricha, što je vrlo nepovoljno utjecalo na njegovo moralno i psihičko stanje. Splitska banka je na potpis dr. Enrica Pezzolija, odvjetnika i starog prijatelja obitelji Vojnović, žurno pokrila manjak, a na kraju je sve, posredovanjem L. Vojnovića, podmirila Ivova sestra Gjene, odnosno njezin imućni suprug Charles Loiseau, francuski povjesničar.⁴⁸ Budući da je istraga već bila počela, bilo je neizvjesno samo koliko će činjenica da je u cijelosti uklonjena materijalna šteta utjecati na njezin ishod. Sve do nedavnog pronalaska telegrafskih transkripata u Državnom arhivu u Zadru, koji se odnose na tijek istrage supetarske afere Iva Vojnovića, nije bilo moguće u cijelosti rekonstruirati njezin tijek, napose visinu materijalne štete.⁴⁹ Naime M. Žeželj pouzdao se u podatak da su svi spisi Namjesništva iz 1907. izgorjeli u Drugom svjetskom ratu pa mu je kao glavni izvor služilo pismo koje se sadržajem podudara s *Promemorijom* koju je Vojnović napisao više godina kasnije (vidi Prilog I.). U njoj se Vojnović u naglašeno emocionalnom tonu osvrće na uzroke spomenutog događaja i istragu koja je uslijedila.⁵⁰ Sačuvane su i njegove dnevničke zabilješke s tim u vezi, u stvari reminiscencije iz 1917.⁵¹

Dosad nepoznat dokument iz Državnog arhiva u Zadru baca novo svjetlo na zaključke nastale na temelju ranije poznatih izvora. U uvodu *Promemorije* Ivo Vojnović upozorava da nije želio biti kotarski poglavar u Supetru i da je jednom uspio izbjeći to imenovanje, zamolivši namjesnika baruna Handela, koji je umjesto njega imenovao Lanevea, ali da mu to nije pošlo za rukom drugi put. Nadalje, naglasio je kako ne zna upravljati novcem, jer ne zna odbiti nikoga tko ga moli, iz čega proizlazi da je pozajmio novac većem broju osoba te da je bila nesreća vjerovati posluži u kući i uredu, jer je otkrio da mora nadoknaditi više nego što je potrošio, što upućuje na to da su ga potkradali. Naknadno je imao oveći manjak, a imena onih koji su ga savjetovali da prikupi novac povećanjem sile (vjerojatno utjerivanjem zaostalih dugovanja) nije htio spomenuti da ne dožive njegovu sudbinu, odnosno da ne budu uključeni u istragu. Svi su oni, za razliku od njega, prošli bez teškoća i stekli mirovinu. To upućuje i na mogućnost sudjelovanja nižih službenika u otuđivanju sredstava, čija imena tijekom istrage nije htio otkriti. Zatim govori o tome kako su ga u Namjesništvu svi poticali da

⁴⁸ Vidi Charles Loiseau, *Le Balkan Slave et la crise autrichienne*, Perrin et cie, Pariz, 1898.

⁴⁹ Vidi Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZD), *Tajni spisi c. k. Dalmatinskog namjesništva (1814.—1918.)*, svežanj 51, br. spisa 36 (1907. g.). Najljepše zahvaljujem kolegi iz Hrvatskog instituta za povijest Goranu Mladineu, koji me je uputio na gospodu Suzanu Martinović, povjesničarku i arhivisticu u Državnom arhivu u Zadru, koja mi je pomogla u potrazi za vrijednim dokumentom iz 1907. o istrazi supetarske afere. (Dokument je uvršten kao Prilog II.)

⁵⁰ Vidi Ivo Vojnović, NSK-ZSKiRR, R 7782, 14 listova, 7 kom.

⁵¹ NSK-ZSKiRR, *Dnevnic Iva Vojnovića*, R 5620.

prizna prekršaj, pa čak i ono što mu se nije moglo staviti na teret i da moli za milost, obećavajući mu mirovinu. Savjetnik Smirich ga je također umirivao te mu nakon okončanja istrage i zaključenja zapisnika rekao da se ne uznemiruje, da je sve formalnost i da ne će biti ništa osim premještaja. Na odlasku iz Supetra Smirich mu je na oproštajnoj cjeduljici napisao da ta žalosna epizoda ne će biti nikakva prepreka u njegovoj inače briljantnoj karijeri i da dolazi u obzir samo premještaj. Smirich je to rekao i Ivovim splitskim prijateljima odvjetnicima dr. Savo, dr. Negriniju i dr. Pezzoliju. No, čim su mu »grijesi za koje ga terete pali na pleća«, nakon priznanja pronevjere, uvidio je da se radi o zamci i da ga žele kompromitirati i osuditi. Naime, u Beču i Zadru nisu smatrali dovoljnim priznanje krivnje, vraćanje cijeloga novčanog iznosa i traženje oprosta, nego su odlučili otpustiti ga iz službe, bez prava na mirovinu. Za promjenu raspoloženja prema njemu u Namjesništvu i bečkoj Vladi Ivo Vojnović smatrao je napose odgovornim podnamjesnika Josipa Tončića, kojega je optužio za intrige, ali i samoga namjesnika Dubrovčanina Nika Nardellija, kojemu spočitava slabost i nedovoljno zauzimanje, kao i prepuštanje istražnog postupka Tončiću, koji mu je bio nadređeni u Dubrovniku (1891.—1898.). Vojnović je Tončića smatrao »austrijskim fanatikom«, no prevario se, jer očito je bio osoba nepostojana karaktera i načela. Naime, Tončić se, spoznavši da Monarhiji slijedi propast, u kratkom razdoblju prometnuo u jugoslavenskog rodoljuba te čak postao član Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu u listopadu 1918. Na neprijateljstvo podnamjesnika Tončića prema njemu Iva Vojnovića je u povjerljivom razgovoru upozorio namjesnik David (1890.—1901.), prethodnik baruna Handela, rekavši mu: »*Der T. ist ein Schuft! Geben Sie acht. Er hasst Sie!*»⁵² Namjesnik Nardelli još mu je 1898., uoči prestanka njegova službovanja u Dubrovniku i prelaska u Zadar, za Tončića rekao: »*Questo è il tuo nemico mortale e non solo tuo ma di tutta la tua famiglia.*»⁵³ Kada mu je I. Vojnović na to odgovorio da mu je Tončić govorio kako ga voli kao sina i da duguje vječnu zahvalnost njegovu ocu i stricu, Nardelli mu je, da bi ga uvjerio, pokazao tajna izvješća, protiv njega i njegove obitelji, koja je Tončić, u vrijeme Ivova službovanja u Dubrovniku, slao u Beč, ustvrdivši pritom: »*Toncich è un vile!*»⁵⁴ Pretpostavivši da ga je Tončić nastavio denuncirati i u Zadru, I. Vojnović je namjeravao zatražiti njegovo isključenje iz istrage, ali ga je od toga odgovorio Antun Gjivoje, svećenik u Dubrovniku od svoga zaređenja 1875. do 1911., kada je imenovan za splitsko-makarskog biskupa, inače ispovjednik i bliski prijatelj namjesnika Nardellija, uvjerivši ga da istraga predstavlja puku formalnost i da će sve proći dobro. Upozorio ga je da bi u slučaju prihvatanja njegova priziva pod istragu bili stavljeni i svi službenici koji vode istragu, a da bi to nepovoljno djelovalo na njezino uspješno okončanje. Gjivoje mu je

⁵² »Taj Tončić je nitkov/pokvarenjak/huljal! Budite oprezni. On Vas mrzi!«, NSK-ZSKiRR, R 7782. (Vidi: Prilog I.)

⁵³ »On je tvoj smrtni neprijatelj i ne samo tvoj, nego i cijele tvoje obitelji«. *Isto.*

⁵⁴ »Tončić je podlac.« *Isto.*

na poticaj namjesnika Nardellija također savjetovao da ne ulaže priziv protiv dekreta Namjesništva o otpuštanju iz službe (*das Entlassungsdekret*), s optužbama protiv Tončića, Smiricha i drugih nego da uputi molbu vladi u Beč u kojoj će priznati krivnju i zamoliti oprost. Ivo Vojnović prihvatio je savjet, ali dogodilo se upravo suprotno od očekivanog. Naime, u Beču su potvrdili odluku Namjesništva, odnosno dekret o njegovu otpuštanju iz službe. Da stvar bude još gora Nardelli je uspio nagovoriti prijatelje Iva Vojnovića u Beču da utječu na njega da prizna krivnju, uvjerivši ih da će time osigurati uspješan ishod istrage. Na priznanje su ga nagovarale i druge utjecajne osobe u koje je imao povjerenja, među kojima i dalmatinski zastupnici u Carevinskom vijeću Juraj Biankini, veliki prijatelj njegova pokojnog oca te Ante Tresić Pavičić i Ante Vuković, koji su mu često pisali, potičući ga da čini sve što mu savjetuje namjesnik Nardelli. Očito opterećen osjećajem krivnje, zbog nepovoljnog okončanja istrage, Nardelli mu je kasnije, kao bivši namjesnik, savjetovao da se obrati caru Franji Josipu I. i zamoli ga za milost, obećajući mu pozitivan ishod, što bi imalo za posljedicu ukidanje dekreta o otpustu iz službe, odnosno reviziju istrage te naknadno priznanje mirovine. Vojnović nije prihvatio Nardellijev savjet, uvjeren da njegova riječ u odnosu na njega ne znači ništa. Taj je podatak važan, jer posvjedočuje da je nedatirana *Promemoria* I. Vojnovića nastala nakon Nardellijeva umirovljenja 1911. godine. Glede njezine zadaće Vojnović očito ju je napisao radi rekapitulacije cijeloga događaja, odnosno kako bi umirio samoga sebe i uklonio mrlje u svojoj biografiji, a ne kao priziv namijenjen nekoj izvršnoj ili sudbenoj instanci ili pak utjecajnoj osobi radi pokušaja revizije istrage. Pisao je o okolnostima supetarske afere i svoga otpusta iz službe i rođacima i prijateljima, navodeći pritom podatke jednake onima koje nalazimo u *Promemoriji*. To posvjedočuje pismo što ga je 1909. napisao svome rođaku Kostu Neumayeru u Zadru, sinu majčine sestre Nike, koja se udala za zadarskog liječnika Karla Neumayera.⁵⁵ Činjenica da se u stvari, unatoč naslovu koji sugerira suprotno (*Promemoria*), radilo o dokumentu privatne naravi, upućuje nas da u njemu iznijete podatke prihvatimo kao relativno pouzdanu osnovu za rekonstrukciju »supetarske afere«, jer Ivo Vojnović u svojim privatnim dokumentima nije bio sklon iskrivljanju ili preuveličavanju činjenica vezanih uz svoje javno djelovanje pa čak i kad nisu bile ugodne i kad su mogle zadirati u njegovu intimu. Toga se također ustručavao u svojim javnim istupima i pisanim očitovanjima. Ono što nije htio povjeriti nikome, zapisivao bi u dnevnik te o tome doznajemo iz dnevnčkih zabilješki.⁵⁶

Na »supetarsku aferu« iz intimne perspektive I. Vojnović se ponovno osvrnuo u *Bolničkom dnevniku* 28. veljače 1917. Pritom je svoje držanje tijekom istrage u kojoj se zatekao, a nije izbjegao njezinu negativnu razvoju i razrješenju uz pomoć laži ili bijega (na koji je, doduše, ipak pomišljao, ali ga, kao i u nekim dru-

⁵⁵ M. ŽEŽALJ, *Gospar Ivo*, 134-135.

⁵⁶ Vidi NSK-ZSKiRR, *Dnevnici Iva Vojnovića*, R 5620.

gim kritičnim situacijama, nije realizirao), opisao kategorijama antičke drame (tragedije) u kojoj se božanska osveta pojavljuje kao princip božanske pravde, kada je čovjek moralno okaljano, da bi se ispunila njezina bit, koju je Aristotel označio kao duhovno pročišćenje (katarza). No Vojnovićevo viđenje katarze, koju je doživio u Supetru, nije bilo određeno samo pojmovima antičke drame nego je bilo podjednako uvjetovano kršćanskim shvaćanjem hijerarhije odnosa između duha, duše i tijela, u kojemu je oslobođenje od tjelesnih želja važna pretpostavka postizanja duševnog mira i sposobnosti dubokih duhovnih uvida.⁵⁷

Na »supetarsku aferu« osvrnuo se i nepuna tri mjeseca kasnije, u dnevničkim zabilješkama od 25. svibnja 1917.: »Uspomene nahrupile! Sunce ih plete kao [mreže]⁵⁸ samoće! Zadnji dani Supetra! Prije 10 godina! Kako se ono sve zbiljo? Zašto sam prekrstio ruke i gledao gluho u požar koji mi izgori kuću i vâs (cijeli, op. Z. G.) život! — Ja sam bacao u oganj, sam svojim rukama, drva da rasplamsa! — A mogao sam se spasiti! — Samo jedna laž, — i ja bih bio još kot.[arskil] poglavar — ili savjetnik. — Nešto me jače pritezalo — nešto nemilosrdno i neodoljivo — da svršim tim životom. [...] Samo tim putem mogao sam se uspeti do spoznanja svoje snage i svoga zvanja!⁵⁹

Promemoria i *Bolnički dnevnik* Iva Vojnovića posvjedočuju da »supetarska aferu« za njega nije bila samo egzistencijalna prekretnica, jer je nakon dvadesetogodišnjeg (ako se uračuna vježbenički staž dvadesetmogodišnjeg) službovanja otpušten iz službe i ostao bez prava na mirovinu te u dobi od pedeset godina bio prisiljen »krenuti iz početka« nego i moralna i duhovna prekretnica tijekom koje je, pod dojmom patnje koju je proživio, doživio i velike unutarnje promjene i duhovno pročišćenje.

»Supetarska aferu« međutim za Iva Vojnovića nije bila samo duhovna prekretnica nego je označila i prekretnicu u njegovu odnosu prema politici, podjednako u smislu mijene i radikalizacije ranijih političkih stajališta, kao i u angažmanu na njihovu aktivnijem promicanju. Poput većine dalmatinskih Hrvata, političara i intelektualaca, bio je protuaustrijski raspoložen. Protuaustrijsko raspoloženje dalmatinskih Hrvata bilo je i objektivno uvjetovano, napose nedovoljnim gospodarskim angažmanom i ulaganjem Austrije u dalmatinsko gospodarstvo i infrastrukturu, zbog čega je dolazilo i do masovnijih iseljavanja, ponajprije s otoka, kao i odbijanjem prihvaćanja zahtjeva za državnopravnim povezivanjem Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, što je bio jedan od temeljnih zahtjeva Narodne stranke, koji je politički formulirao upravo Ivov otac Kosto Vojnović u *Narod-*

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Nečitka riječ.

⁵⁹ NSK-ZSKIR, *Dnevnik Iva Vojnovića*, R 5620.

⁶⁰ O glavnim političkim i gospodarskim problemima Dalmacije u razdoblju austrijske uprave nalazimo vrijedne podatke u *Brzopisnim izvješćima zasjedanja Pokrajinskog sabora dalmatinskog* kao i u saborskim adresama upućivanim vladaru. Vidi M. DIKLIĆ, »Don Ivo Prodan u Dalmatinskom saboru«, 394-395., 397-398.

nom listu 1861. godine.⁶⁰ Što se tiče Dubrovnik antiaustrijsko raspoloženje bilo je još izrazitije, ne samo zbog prisutnosti ranije spomenutog kruga »srbokatolika« nego i zbog naslijeđene tradicije aristokratske Dubrovačke Republike, koja je stoljećima samostalno kreirala svoju politiku, odnosno mentaliteta izrazito nesklonog birokratsko-centralističkoj upravi kakvu je provodilo austrijsko Namjesništvo.

Glede utvrđivanja osnovanosti negativnog raspoloženja pretežitog dijela hrvatskih političara i intelektualaca u Dalmaciji prema Austriji treba ustvrditi da je ono, doduše, bilo objektivno utemeljeno, ali pritom snažno obilježeno očekivanjima koja su daleko premašivala stvarnu spremnost austrijske uprave na brze i radikalne zahvate. Nije se uzimala u obzir činjenica da je Austrija bila država koja je infrastrukturne, gospodarske i druge zahvate provodila sporo, evolutivno, između ostaloga i zbog glomaznosti svoga birokratskog aparata, ali uporno i dosljedno. O naizgled skromnim, no ipak vrijednim postignućima austrijske uprave u Dalmaciji govori činjenica da je izgradila luke i lukobrane, izmjerila zemlju, izradila katastarske karte i zemljišne knjige, koje se koriste i danas, premežila pokrajinu školama (na što je utjecala pobjeda preporodnog pokreta, odnosno Narodne stranke na izborima za Dalmatinski sabor 1870.), uredila zdravstvo, administrativno vrlo smisljeno ustrojila pokrajinu, reorganizirala crkvenu pokrajinu, uredila dekanatski i župni ustroj. Tragove te administracije, civilne i crkvene, nalazimo i danas. Istina jest da nije imala »kolosalnih« investicija u Dalmaciji, no Austrija je planirala dugoročno i sve je projekte osmišljavala temeljito. U tu svrhu u Beču je početkom 20. stoljeća osnovano i Društvo za ekonomsko uzdignuće Dalmacije. Njegove analize, projekte i planove te njihovu konkretizaciju presjeklo je kratko vrijeme opterećeno predratnim i ratnim krizama do 1914. te od 1914. do 1918. godine.⁶¹

Glede protuaustrijskog raspoloženja Iva Vojnovića treba upozoriti da je, kako je već navedeno, sve do 1901. formalno podržavao očeva stajališta koja su bila utemeljena na programu Narodne stranke u Dalmaciji i Neodvisne narodne stranke u Hrvatskoj, no poglavito zbog toga što nije želio dezavuirati njegova politička osvjedočenja. U stvari distancirao se od afektivnog političkog opredjeljivanja, a pogotovo od djelovanja, pa njegovi osvrti na politička događanja u Dalmaciji i šire imaju uglavnom deskriptivno obilježje. No, nakon očeve smrti nestala je unutarnja moralna prepreka za snažnije pristajanje uz južnoslavenske i prosrpske opcije te se postupno sve više veže uz političke afinitete brata Luja. U njegovoj korespondenciji sve do 1907., dakle u godini kada se dogodila »supetarska aferu«, ne nailazimo na izrazitija politička očitovanja projugoslavenskih i prosrpskih stajališta. Te je ideje međutim počeo promicati nekoliko godina ra-

⁶¹ Na iznijete i druge prednosti, odnosno na dobre strane austrijske uprave u Dalmaciji vrlo je sistematski i jezgrovito upozorio Marko Trogrlić na međunarodnom znanstvenom skupu *Fra Šimun Milinović (1835.—1910.) barski nadbiskup. Život i djelo* (Split, 22. i 23. listopada 2010.) u izlaganju pod naslovom: »Odnos Austrije prema Dalmaciji u Milinovićeva doba« (u tisku).

nije u svojim dramama — *Smrt Majke Jugovića* (1907.) pa se može s pravom reći da su kod njega imale svoju književnu anticipaciju. Nakon otpusta iz službe međutim, kada je zauzeo radikalni i definitivni antagonistički stav prema Austriji, počeo se sve više aktivno angažirati u promicanju jugoslavenskih i prosrpskih ideja pri čemu stupa i u kontakte s istaknutim srpskim političarima.

Ivov otpust iz službe bez prava na mirovinu u obitelji Vojnović povezo se sa sjećanjem na prerano umirovljenje Koste Vojnovića, zamjerajući hrvatskim političkim čimbenicima da su ga, nakon velikih zasluga u promicanju hrvatskih crkvenih i političkih interesa, kada mu je pomoć bila najpotrebnija, napustili.⁶² Bili su uvjereni da je postojala urota u visokim austrijskim krugovima u Beču koji su, u sprezi s pojedinim Vojnovićem nesklonim službenicima u Namjesništvu, napose podnamjesnikom Tončićem, zavaravale Iva tvrdnjama o povoljnom ishodu cijeloga slučaja, kako bi ga potaknule na priznanje krivnje, pri čemu mu se kao najgora mogućnost spominjao premještanje ili umirovljenje. Zaista je neobično da se toliko inzistiralo na priznanju krivnje, kada su postojale spoznaje o okolnostima slučaja. U nedostatku presedana vezanoga uz slične slučajeve u austrijskom zakonodavstvu moguće je iznijeti samo pretpostavke. Priznanje krivnje, popraćeno molbom za oprost, ni u kojem slučaju nije moglo spriječiti kazneni progon, koji bi u slučaju uskraćivanja priznanja proveo na temelju dokaza. Mogućnost odustajanja vlasnika fondova u Supetru od svjedočenja u kaznenom postupku, s obzirom na to da je materijalna šteta potpuno uklonjena, također nije moglo spriječiti kazneni progon, jer bi se istraga i u tom slučaju provodila na temelju materijalnih dokaza. Kazneni progon moglo je spriječiti jedino potpuno uklanjanje materijalne štete i to u najkraćem mogućem roku od njezina utvrđivanja. No je li ta potpuna naknada mogla imati za posljedicu da se Ivu Vojnoviću nakon neminovnog umirovljenja ostavi mirovina? Zacijelo ne, jer je pristup bio prevelik. Priznanje krivnje u okolnostima odustajanja od kaznenog progona bilo je, međutim, nužno zbog odluke Namjesništva o uskraćivanju mirovine, dajući joj umjesto pravne (izricanja presude nakon provedenog kaznenog postupka) moralnu sankciju. Vojnović je prema važećim zakonima imao pravo na mirovinu te je nakon odustajanja od kaznenih sankcija u svakom slučaju trebalo uvjeravanjima o povoljnom ishodu dobiti priznanje. Ako je to točno, onda nije bio obmanut samo on nego su u zabludu bili dovedeni i veliki prijatelji njegova oca Koste, koji ga sigurno ne bi nagovarali na priznanje da nisu imali određena jamstva iz Beča o pozitivnom ishodu. No moguće je da su ipak dobili određena jamstva, ako bi kazneni postupak imao za posljedicu ne samo otpust iz službe i uskratu mirovine nego i izricanje kazne. U nedostatku relevantnih izvora, možemo samo nagađati. Za povlačenje namjesnika Nardellija iz istrage i njezino prepuštanje Tončiću ipak se može s velikom sigurnošću pretpostaviti da je bilo potaknuto iz Beča, što opetovano upućuje na tezu da odluka o Voj-

⁶² Vidi o tome opširnije: Š. Milinović — J. J. Strossmayeru Bar 12/12 '99, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, XI/A — Mil. Š. 113.

novičevoj sudbini nije donijeta u Namjesništvu u Zadru nego u vladinim krugovima. Za bilo kakve tvrdnje s tim u vezi međutim također nam nedostaju pouzdaniji izvori.

U donošenju zaključnih ocjena o »supetarskoj aferi« Iva Vojnovića uvelike nam pomaže spomenuti nedavno otkriveni izvor iz Državnog arhiva u Zadru, jer u njemu nalazimo uporište za ocjene koje bi bez njega ostale tek na razini hipoteza.⁶³ Naime, iz njega nepobitno proizlazi da je odluka o otpustu iz službe i uskraćivanju mirovine bila donijeta unaprijed, a da je odluka o kaznenom progonu ovisila isključivo o tome hoće li pronevjereni iznos biti u cijelosti nadoknađen. S druge strane ako transkripte službenih telegrafskih izvješća na relaciji Supetar Zadar, o provedbi istrage, usporedimo s navodima iz Vojnovičeve *Pro memorije*, u koje, zbog ranije navedenih razloga, nemamo razloga ozbiljnije sumnjati, s velikom izvjesnošću možemo prihvatiti da su se službenici Namjesništva tijekom istrage služili neistinitim obećanjima kako bi Vojnovića umirili i naveli da povjeruje kako će unatoč priznanju zadržati mirovinu, ako ne i biti nekamo premješten. No spomenuti je dokument napose važan zbog točnog utvrđivanja visine materijalne štete. Naime M. Žeželj je ustvrdio da se radilo o 50.000 kruna, što je bio iznimno velik iznos, a to su kasnije preuzimali drugi autori u svoje radove. Radilo se, međutim, o znatno manjem iznosu od 16.800 kruna,⁶⁴ koji je međutim za ionako rastrošnog supetarskog okružnog kapetana Iva Vojnovića, s obzirom na njegova primanja, predstavljao pravo bogatstvo i nije bio nadoknativ iz osobnih izvora.

U zaključnoj ocjeni odnosa Iva Vojnovića prema Austriji i austrijskoj upravi u Dalmaciji, nakon »supetarske afere«, treba konstatirati da ga je učvrstila u antagonističkom stavu prema Monarhiji te da je taj antagonizam kod njega, slično kao prije kod brata Luja, prerastao u duboku mržnju. Podatke o tome nalazimo u korespondenciji i dnevničkim zabilješkama Iva Vojnovića, koje svjedoče o radikalizaciji njegova protuaustrijskog raspoloženja i definitivnom političkom profiliranju u jugoslavenskom i prosrpskom smjeru.

Djelovanje Iva Vojnovića od »supetarske afere« 1907. do kraja Prvoga svjetskog rata 1918. godine

Godine 1907. Ivo Vojnović stupio je na dužnost dramaturga u Zemaljskom kazalištu u Zagrebu, u kojemu ostaje do 1911. godine. U tom se razdoblju učestalo dopisivao s drugim suvremenim hrvatskim književnicima radi postavljanja njihovih djela na scenu Zemaljskog kazališta. Pri tome je dolazilo i do polemika, potaknutih sučeljavanjima tadašnjih historicističkih i modernističkih tendencija u hrvatskoj drami i teatru, kao i osobnim animozitetima. Tako je, između ostaloga, 1909. Vojnović odbio da se uprizori drama *Život kralja Hiruda* (1910.) Ante Tre-

⁶³ DAZD, *Tajni spisi c. k. Dalmatinskog namjesništva (1814.—1918.)*, svezanj 51, br. spisa 36 (1907. g.).

⁶⁴ Isto.

sića Pavičića, njegova rivala za nagradu Zemaljskog kazališta iz 1895., kada je umjesto unaprijed favorizirane Pavičićeve historicističke drame *Simenon Veliki* nagrađen njegov *Ekvinocijo*. Da ne bi doveo u pitanje vrijednost sveukupnoga Pavičićeva dramskog opusa, istaknuo je vrijednost nekih njegovih ranijih djela, kao opreku u odnosu na njegovu najnoviju dramu, a posebice izdvojio *Ciceronovo progonstvo* (1909.) kao vrlo kvalitetnu dramu s tematikom iz klasične povijesti. Za *Život kralja Hiruda* ustvrdio je, u ne baš obazrivom tonu, kako ne samo što ne posjeduje ni jednu od vrijednih odlika *Ciceronova progonstva*, nego pati od najgore mane koju jedna drama uopće može imati, naime da je dosadna. Spomenuta tvrdnja iznijeta je u sklopu Vojnovićeva poduljega vrlo ironičnog osvrta na tematske i stilske odlike Pavičićeve drame *Život kralja Hiruda*, kojega je to sigurno povrijedilo.⁶⁵ Tako je Vojnović pokazao da je, premda su ga općenito smatrali srdačnim i elokventnim sugovornikom široke humanističke naobrazbe, u izricanju osobnih stajališta znao očitovati i mišljenja koja su ga zbog netaktičnosti mogla dovesti u sukob s osobom kojoj se obraća, odnosno da je sasvim nepotrebno pretvarao u neprijatelje osobe od kojih su mu neke čak bile naklonjene. Ne treba zaboraviti da se A. Tresić-Pavičić, koji je sve do izbijanja Prvoga svjetskog rata bio zastupnik u bečkom Carevinskom vijeću, nastojao za njega zauzeti tijekom supetarske afere te mu se s tim u vezi pismeno obraćao. Možda je upravo utjecaj starih i stjecanje novih neprijatelja, netaktičnim i nepotrebnim očitovanjem pojedinih stajališta uz sve izrazitije projugoslavensko i filorspsko političko profiliranje, što se zamjećuje i u sve snažnijoj zastupljenosti srpske terminologije i sintakse u korespondenciji, bio jedan od važnijih razloga da se, unatoč prijateljstvu s ravnateljem Drame J. Bachom, nije uspio dulje održati na mjestu dramaturga Zemaljskog kazališta. Naime godine 1911. istekao mu je ugovor, a novi mu ugovor intendant Vladimir Treščec-Branjski (Borotha)⁶⁶ nije htio potvrditi.⁶⁷ Naime, Treščec-Branjski bio je karijerni činovnik te stoga vrlo pragmatičan. Bio je birokratski autoritativan, ali ne i samovoljan, a sve važnije odluke

⁶⁵ *Drugi koncept pisma I. Vojnovića dr. A. Tresiću Pavičiću*, Zagreb, 4. I. 1909., NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁶⁶ Vladimir Treščec-Branjski (Borotha; Topusko, 23. svibnja 1870. — Dubrovnik, 2. srpnja 1932.). Gimnaziju je završio u Zagrebu, a studij prava u Zagrebu i Beču. Godine 1895. stupio je u državnu službu u Bosni i Hercegovini, gdje je njegov otac Đuro Treščec godinama službovao te stekao položaj predstojnika Bogoštovno-nastavnog odjela Zemaljske vlade i zbog zasluga imenovan dvorskim savjetnikom. Ondje ostaje do 1907., kada prelazi u Zagreb na službu u Zemaljskoj vladi. Godine 1914. postao je veliki župan Zagrebačke županije. Bio je dva puta intendant Zemaljskog kazališta u Zagrebu (1909.—1917. i 1927.—1929.), u kojem je po treći put uspostavio stalnu operu, osnovao baletnu školu i uveo službu stalnoga scenografa. Bio je i književnik te prevoditelj, uglavnom s francuskog jezika (*Numa Roumestan*, A. Daudet, *Le Rève*, È. Zola, *Cosmopolis*, P. Bourget). Pisao je novele i književne kritike, često pod majčnim djevojačkim prezimenom — Vladimir Borotha ili pseudonimima: Vladimir Lovinac, Milkan i dr. Vidi: Vladimir TREŠČEC-BRANJSKI, *Novele*, Zagreb, 1915.; Treščec Branjski, Vladimir; Lovinac, Milkan; Lisičar, Matija: «Izabrane proze». *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, ur. Stanko Korać, Zagreb, 1969.; Mirko MARJANOVIĆ, *Leksikon hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas*, Matica hrvatska Sarajevo — HKD Napredak, Sarajevo, 2001.; *Hrvatska enciklopedija*, sv. 11, Zagreb, 2009., 31-32.

⁶⁷ Prema Žeželju Treščec-Branjski (Borotha) htio je ukloniti I. Vojnovića s položaja na koji ga je dovela Hrvatsko-srpska koalicija. M. ŽEŽELJ, *Gospar Ivo*, 148-149.

donosio je u dogovoru s vladom. Kontinuirani politički napadi na Iva Vojnovića u tisku u vrijeme aneksije Bosne i Hercegovine, zatim oštra kritika njegove repertoarske politike i financijske poteškoće, kao i činjenica da je jugoslavenska revolucionarna omladina u njemu vidjela svoga pisca i da su izvedbe drame *Smrt Majke Jugovića* u Beogradu u vrijeme aneksijske krize izazvale nacionalne manifestacije, učinili su neoportunim njegovo zadržavanje u Zemaljskom kazalištu i poslužili Treščecu-Branjskome kao argument za njegovo uklanjanje s položaja dramaturga. I. Vojnović, koji je svoje djelovanje u Zemaljskom kazalištu doživljavao kao nastavak upravno-političkih (V. Treščec-Branjski) i privatnih (Dragutin Freudenreich)⁶⁸ intriga, koje su se protiv njega kontinuirano vodile još od službovanja u Dubrovniku i Zadru, prihvatio je prijedlog Treščeca-Branjskog o sporazumnom razrješenju s dužnosti na kraju kazališne sezone 1910./11. uz predloženi financijski aranžman, kojim je bila predviđena isplata jednogodišnjih tantijema za novo djelo koje će predati Hrvatskom zemaljskom kazalištu (*Gospođa sa suncokretom*).⁶⁹

Od 1911. Ivo Vojnović živi kao profesionalni pisac. Najprije se uputio u Veneciju radi prikupljanja građe za dramu *Gospođa sa suncokretom* (Zagreb, 1912.). U tom razdoblju produbljuju se njegovi južnoslavenski i prosrpski afiniteti, kao i kod mnogih drugih hrvatskih umjetnika slične političke orijentacije.⁷⁰ Posebice ga se snažno dojmio Prvi balkanski rat (1912.—1913.). U nedatiranom pismu koje je uputio iz Dubrovnika J. Bachu,⁷¹ izrazio je veliko oduševljenje za balkanske saveznike. U pismu upućenom 6. svibnja 1913. Treščecu-Branjskom, osim potraživanja honorara na ime svojih autorskih prava, iznosi odluku da ostane u Beogradu sve dok se ne smiri situacija u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Iz Beograda je namjeravao otputovati sestri u Francusku, a u Parizu je planirao organizirati prikazivanje svojih drama *Gospođe sa suncokretom* i *Lazareva vaskrsenja*.⁷²

⁶⁸ *Isto*, 143-144.

⁶⁹ *Isto*, 150.

⁷⁰ Radilo se o specifično hrvatskom povijesnom fenomenu prihvaćanja kulturnoga i nacionalnog srpstva i to ne samo kao identitetskoga okvira nego i kao izvora umjetničke inspiracije, sa snažnom prisutnošću narodne epske predaje i kosovske simbolike, napose u slikarstvu i kiparstvu, koje je omogućivalo uporabu monumentalnih kompozicija. To se napose vidjelo na Međunarodnoj izložbi u Rimu 1911. na kojoj su, u paviljonu Kraljevine Srbije, sudjelovali i eminentni hrvatski umjetnici među kojima Ivan Meštrović, Mirko Rački, Ljubo Babić i Vladimir Becić. Među izloženim djelima središnje su mjesto imali Meštrovićevi Vidovdanski fragmenti i ciklus Kraljevića Marka. Vrhunac kosovskoga ciklusa trebao je biti impozantni Vidovdanski hram, složen od stotine skulptura, telemona, kariatida, sfingi, junaka i udovica. Oduševljenje za kosovski mitološki ciklus kod Vojnovića najprije nalazi izraz u drami *Smrt majke Jugovića*, zatim u *Lazarevom vaskrsenju*. U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu nalaze se dokumenti koji svjedoče da su redarstveni organi vrlo pozorno pratili izvedbe odnosno javna čitanja *Lazareva vaskrsenja*, koja su u tadašnjem političkom kontekstu, obilježenoj Balkanskim ratovima 1912./1913. i zaoštrenim odnosima između Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srbije, bila shvaćena kao čin s političkim konotacijama. Vidi HDA, *Predsjedništvo Zemaljske vlade* (dalje: PRZV), br. 157. 1914. Predmet: Vojnović Ivo conte. — Održavanje predavanja 5. II. 1914.

⁷¹ *Ivo Vojnović, Korespondencija*, NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁷² *Isto*.

Taj se plan nije ostvario. Podatke o djelovanju Iva Vojnovića uoči Prvoga svjetskog rata u Dubrovniku te za razdoblje zatočenja u Šibeniku i internacije u Bolnici sestara milosrdnica u Zagrebu nalazimo, osim u njegovoj korespondenciji, koja je tijekom zatočenja bila cenzurirana, u dnevničkim bilješkama koje vodi od početka 1914. pa sve do odlaska u Nicu 1919. godine. U njima nalazimo dragocjene podatke o Dubrovniku uoči i tijekom prvih mjeseci svjetskog rata, o njegovim doživljajima vezanim uz rat, strepnjama nakon odvođenja u šibenski zatvor, nadama i strahovima vezanima uz ishod rata te očajanju zbog odvojenosti od najbližih.⁷³

Uoči Prvoga svjetskog rata I. Vojnović je u Dubrovniku dovršavao svoje naj-simboličnije i najapstraktnije djelo *Imperatrix. Misterija ostrva zaboravi u 5 poja-va*, o imaginarnom otoku mladosti i ljepote čija je vladarica u stvari metafora žrtve i odricanja, koja kao odraz mrtvog doba mora nestati i ustupiti mjesto revoluciji iz koje će se iznjedriti pobjeda mladosti, ljepote i slobode življenja. To je djelo zbog svoje patetike, romantičnih egzaltacija i nedostatka dramske radnje primljeno suzdržano i uz uglavnom negativnu ocjenu kazališne kritike. No s obzirom na povijesnu situaciju uoči rata, ono predstavlja začuđujuće vjernu alegorijsku transpoziciju stvarnih događanja. Naime na dan ubojstva austrijskog prestolonasljednika nadvojvode Franje Ferdinanda d'Este i njegove supruge vojvotkinje Sofije Hohenberg u Sarajevu zapisao je u dnevniku: »28. lipnja [...] — Vidovdan! † *Fr. Ferdinando assassinato e Sofia Hohenburg!!!!*! Istorija! — *La mia tragedia è finita!*⁷⁴ Posljednja rečenica: »Moja tragedija je svršena!« odnosi se na neobjavljeni VI. čin tragedije *Imperatrix*, u kojoj carica postaje žrtvom revolucije mladih, odnosno, poput vojvotkinje Sofije Hohenberg, pogiba uslijed terorističkog čina mladeži iza kojega su, kao i u slučaju sarajevskog atentata, stajale moćne urotničke strukture. Uz nadnevak 4. srpnja 1914. I. Vojnović je opisao događaje u Dubrovniku nakon mise zadušnice za nadvojvodu Franju Ferdinanda i njegovu suprugu: »*Subota. Oblačno! Requiem per Ferdinando! — Dimostrazioni! — Furda! — Dušan Silni dimolito! — Soldati! Pille chiuse!* S Mamicom u Gružu! U Kafi! *Com[m]enti!*⁷⁵ Uz nadnevak 25. srpnja zabilježio je: »*Subota. Sunce! Nota — ultimatum alla Serbia! Guerra inevitabile! — Storia! — Bagno! — Bisogna fuggire?! Bagagli.* Orkestar Mascagni!⁷⁶

Ti lapidarni Vojnovićevi zapisi vrijedan su povijesni izvor o događanjima u gradu Dubrovniku od siječnja 1914. pa sve do početka Prvoga svjetskog rata i to iz dana u dan. Svjedoče o tome da su se u gradu i nakon sarajevskog atentata

⁷³ Dnevnic *Iva Vojnovića*, NSK-ZSKiRR, R 5620.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ »Rekvijem za Ferdinanda! — Demonstracije! Prepredenost, lukavstvo (I. Vojnović pripisuje himbenost, odnosno lukave /prikrivene/ namjere ljudima koji su sudjelovali u demonstracijama, /op. Z. G./)! Dušan Silni (srpsko kulturno društvo) razoren (uništen)! Vojnici! Pile zatvorene!« Isto.

⁷⁶ »Ultimativna nota Srbiji! Rat neizbježan! Povijest! Kupanje! Treba bježati (pobjeći)! Prtljaga. Orkestar Mascagni!« Isto.

održavale kulturne priredbe i javna događanja, da se sjedilo i komentiralo u kavanama, posebice onoj na Pilama, ali da je atmosfera bila napeta i osjećaj prijetnje sveprisutan. I. Vojnović ponovno razmišlja o bijegu, ali odustaje zbog nedostatka materijalnih sredstava i obveza prema majci i nećakinji Kseniji, koja se nalazila u Dubrovniku. Bio je, dakle, svjestan da u ondje nije siguran, no upitno je, je li znao ili naslućivao da se nalazi pod prismotrom austrijskih redarstvenih i vojnih organa u Dubrovniku, koji su sastavljali povjerljiva izvješća o njegovu političkom držanju.⁷⁷

Uz nadnevak 26. srpnja 1914. I. Vojnović donosi podatke o mobilizaciji, ratu, pakiranju, posljednjem kupanju i odlasku u zatvor — *Hotel Lercha — Bijeli dvorac* na Lapadu — s više Dubrovčana slične političke orijentacije. Uz nadnevke 27.-29. srpnja zabilježio je prve dojmove nakon zatočenja: »*Primo giorno di prigione! — Dolce far niente! Tragikomoeidie! Prigionia!* Zabranjeno govoriti s nama! — *Si parte? — A Salzburg? — Si fa serio?* [...] Pozdravio naše mile s funjestre! *Cosa sarà? Si parte u Sebenico!* — Mame!! Mamice i Xenija *abschied!* — Noćni odlazak zarobljenika! *Urli!* — *O patria addio!* ... *Viaggio notturno sul vaporetin!* — U tugi! Sunce u Konalu Korčule!⁷⁸ Iz citiranih dnevničkih zapisa očito je da je isprva nastojao otkloniti ozbiljnost situacije, ali da su ubrzo nakon toga strepnja, bol zbog odvajanja od najbližih i prijetnja neizvjesne budućnosti u njemu proizvele vrlo tjeskobno raspoloženje.

O prvim danima u zatvoru svjedoči vrlo kratka dnevnička zabilješka: »30.-31. VII. — 1. VIII. [1914.] Četvrtak — Petak. Subota. *Le mie prigioni.*⁷⁹ Šibenik. *Soba 89.*⁸⁰ Uz nadnevak 8. kolovoza 1914. zabilježio je crnogorsku objavu rata Austro-Ugarskoj Monarhiji. Strepri za brata Luja, koji se nalazio u crnogorskoj državnoj službi,⁸¹ za majku i sestru Katicu, koje su ubrzo nakon njegova uhićenja protjerane iz Dubrovnika te su se uputile najprije u Zagreb, zatim u Veneciju, a

⁷⁷ Jedno strogo povjerljivo policijsko izvješće o I. Vojnoviću na njemačkom jeziku nalazi se u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu u fondu *Privatne registrature*. Iz popratnog dopisa razvidno je da je generalu Sarkotiću izvješće uputila Komanda XVI. Zbornog područja u Dubrovniku, a da ga je zatražio nakon očitovanja volje neimenovane, no svakako utjecajne osobe. U zaglavlju izvješća napisano je: »*Ivo Vojnović. Staatspolizeiliche Informationen.*« U izvješću se iznosi kratki pregled pravničke karijere Iva Vojnovića s okolnostima njezina svršetka u Supetru na Braču, njegova djelovanja u Hrvatskom zemaljskom kazalištu u Zagrebu, sve do povratka u Dubrovnik krajem 1913. i izbijanja rata, zatim podatci o njegovu uhićenju, zatočenju i internaciji. Konstatira se da je do početka Prvoga svjetskog rata putem pisama održavao veze s Beogradom, odakle je dobivao redovite novčane pošiljke, da se u Dubrovniku općenito drži kako je pristaša radikalno jugoslavenskih ideja te da je u uskim vezama s tamošnjim srbofilmskim krugovima, u kojima kao poznat književnik zauzima posebno ugledno mjesto. Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, *Fond Zajedničkog ministarstva financija, Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, Privatna registratura (Privatregistratur)*, br. 130/1918.

⁷⁸ »Sunce. Prvi dan zatvora! Slatko (je) ne raditi ništa! Tragikomedija! Zatočeništvo. ... U Salzburg? To se ozbiljno događa? [...] Što će biti? Odlazi se u Šibenik. — Mamice i Xenija oproštaj! Urlici. O zavičaju zbogom! Noćno putovanje s parobrodice!« *Ivo Vojnović, Dnevnic Iva Vojnovića*, NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁷⁹ Moje tamnice (tal.) = tamnovanje.

⁸⁰ *Dnevnic Iva Vojnovića*, NSK-ZSKiRR, R 5620.

⁸¹ Isto.

nakon protjerivanja iz Italije, u Francusku. Umirila ga je vijest da su stigle do Rijeke.: »Majko moja! Gdje si? — *Angoscia!*⁸² — Telegram Mamice!! — Na Rijeci!! — Hvala Ti Bože!⁸³

U kratkim dnevničkim zapisima iz 1914. i prve polovine 1915. osobne uspome ponekad se prepleću sa zabilješkama o konkretnim svakodnevnim događanjima u zatvoru i ratnim zbivanjima te stoga zahtijevaju veću pozornost čitatelja. Na Dušni dan 2. studenoga 1914. s tugom se prisjetio očeva groba na Mihajlu. Ujedno bilježi francusko osvajanje Visa: »*Ponedjeljak. Sunce! Ljeto! Naši mrtvi! Lapade moj jadni! Šetnja [po] ljetnoj vrućini. — Frančezi in Vis! — Flotta izlazi! [...] Aeroplani! — Frančezi u Visu! — Grobovi plamte!*⁸⁴ Kratke zapise o tijeku i širenju rata nalazimo i sljedećih nekoliko nadnevaka, od 3. studenoga: »I Turska u rat!⁸⁵ Frančezi zauzeli Vis!⁸⁶ Aeroplani!⁸⁷ te od 4. studenoga: »I Bugarska!⁸⁸ Ultimatum Rusiji!«

Zabilješke I. Vojnovića o ratnim događanjima, protkane njegovim osobnim viđenjima, nalazimo kontinuirano sve do kraja rata. U svibnju 1915., putujući u mjesto internacije nedaleko od Linza, zadržao se u Zagrebu, gdje je, kako je ranije spomenuto, zbog gubitka vida na jedno oko i opasnosti od potpune sljepoće hospitaliziran u Bolnici sestara milosrdnica, u kojoj ostaje i nakon što su ga vlasti 2. lipnja 1916. oslobodile od internacije, sve do kraja rata. Dnevnički zapisi iz tog razdoblja iznimno su vrijedni kao svjedočanstvo o društvenom, političkom, gospodarskom i kulturnom životu Zagreba tijekom Prvoga svjetskog rata. Također predstavljaju najvažniji izvor za upoznavanje intimnog života Iva Vojnovića, jer u njima sasvim otvoreno progovara o svojim intimnim doživljajima svijeta te emocionalnim opredjeljenjima i seksualnim sklonostima, koje je inače vrlo brižljivo prikrivao i nastojao nadići i sublimirati u kreativnome književnom radu. Iz svoje zagrebačke bolničke sobe Vojnović pozorno prati događanja u hrvatskoj i široj europskoj i svjetskoj politici, ponajprije na temelju tadašnjeg tiska. Sa svoga jugoslavenskog stajališta, ali i pod dojmom svjetske ratne tragedije, kritizira zastupnike trijalističkog preustroja Austro-Ugarske Monarhije optužujući ih da se bave pogrešnim i trivijalnim političkim koncepcijama. Napose je kritičan prema vođi Hrvatske pučke seljačke stranke Stjepanu Radiću. Pritom ne šteti ni pretežit dio hrvatske javnosti, pripisujući zagrebačkom mentalitetu provincijalnu uskogrudnost i političku naivnost.: »Radić govori! *E tanto basta!*⁸⁹ — Sve glupo,

⁸² *La angoscia* (tal.) = mora, muk, tuga, jad

⁸³ *Dnevnici Iva Vojnovića*, NSK-ZSKiRR, R 5620.

⁸⁴ *Isto.*

⁸⁵ *Isto.* Osmansko Carstvo ulazi u rat na strani Centralnih sila 29. listopada 1914. godine.

⁸⁶ *Isto.* Dana 2. XI. 1914. francuski su brodovi uplovili u višku i komišku luku, vojnici zapalili nekoliko skladišta i otplovili. Francuska flota priječila je austrougarskim brodovima izlaz iz Jadranskog mora.

⁸⁷ Nečitka rečenica.

⁸⁸ *Isto.* Bugarska ulazi u rat na strani Centralnih sila 14. listopada 1915.

⁸⁹ toliko dostaje (za reći) (tal.)

nepolitički [...]! Katastrofa celoga svijeta a oni govore o trializmu, nadaju se u Habsburgovce da će ostvariti hrvatska prava [...]. A takav je ovdje sav svijet! Zar ne bi bilo bolje ostaviti Krunu Sv. Stjepana za ovakav mentalitet?⁹⁰ Uz to konstatira da je Zagreb upravo tijekom Prvoga svjetskog rata prvi put prestao biti jugoslavenskim centrom.⁹¹

Djelovanje Iva Vojnovića od kraja Prvoga svjetskog rata 1918. do smrti 1929. godine

U listopadu 1918. Ivo Vojnović je nazočio osnutku Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba i njegovoj kratkotrajnoj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, raskidu svih državih veza Hrvatske s Carevinom Austrijom i Kraljevinom Ugarskom, koja će 1. prosinca 1918. postati dijelom Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1920. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca; od 1929. Kraljevina Jugoslavija). Pod snažnim dojmom svoga zatočenja, progonstva majke i sestre iz Dubrovnika nakon njegova uhićenja, ali i pod utjecajem svojih ranijih jugoslavenskih i prosrpskih opredjeljenja, u pismu bratu Luju na francuskom jeziku 1. siječnja 1919. oduševljeno govori o prisutnosti srbijanske vojske u Zagrebu te osuđuje pravaše frankovačke orijentacije i *Obzor* kao nositelje separatističkih težnji.⁹² U sljedećem pismu, također na francuskom, opisuje opsceno i orgijastično ozračje poslijeratnog Zagreba i govori o enormnim cijenama, još višim nego u vrijeme rata. Veliča srbijansku vojsku i naziva je jedinim čimbenikom održanja u atmosferi općeg kukavičluka. Tu nailazimo i na zaoštavanje Vojnovićeve kritike S. Radića, za kojega tvrdi da uz pomoć *Obzora* marljivo radi protiv novoga stanja. Djelovanje trojice Radić — Dežman — Lorković uspoređuje s djelovanjem crva koji se sakrio u nabore »naše« zastave i izgriza je, remeteći nastojanja delegacije Kraljevstva SHS u Parizu.⁹³ Uz spomenute probleme posebno mjesto u korespondenciji u tom razdoblju zauzima problem talijanskih posezanja za Dalmacijom. Govori o kancerogenoj naravi jadranskog pitanja, strahujući od amputacije velikih njezinih dijelova.⁹⁴

U pismu, također na francuskom, napisanom na Čistu srijedu (Pepelnica) 5. ožujka 1919. govori o memorandumu s tisućama potpisa za odcjepljenje Hrvatske. Traži od brata Luja da pronade taj memorandum.⁹⁵ Moli ga također da mu pošalje pismo Gabriela D'Annunzija Dalmatincima, ne birajući pritom riječi za D'Annunzija. Zatim govori o »autonomaškim izdajicama« koji su italofilskim

⁹⁰ *Dnevnici Iva Vojnovića*, NSK-ZSKiRR, R 5620.

⁹¹ *Isto.*

⁹² *Ivo Vojnović, Korespondencija*, NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁹³ *Isto.*

⁹⁴ *Ivo Vojnović — L. Vojnoviću, Z[agreb] 25/II 919. Korespondencija*, NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁹⁵ Radi se o važnom podatku, jer taj dokument, kao i urotnička skupina sa zagrebačkog Gornjeg grada koju spominje u pismu, nisu otkriveni u dosadašnjim povijesnim istraživanjima.

demonstracijama isprovocirali iskrcavanje saveznika s njihovom međunarodnom policijom. Strepi od konačne talijanske okupacije Splita, Dubrovnika i Kotora. Upozorava na talijansku agitaciju u Dalmaciji, Rijeci i Istri i na to da vlada u Beogradu nema dovoljno energije da je suzbije. Kritizira političku travestiju onih koji su se od Austrije opredijelili za Kraljevstvo SHS i sada se kunu na Jugoslaviju u ministarstvima u Beogradu. S druge strane žali se da njega i Luja, »mučenike za SHS«, beogradska vlada tretira podjednako kao austrijska prije rata. Nadalje govori o dobrim odnosima s predsjednikom Pokrajinske vlade za Dalmaciju Ivanom Krsteljem, s kojim je boravio u šibenskom zatvoru i njegovom suprugom, svojom prijateljicom Emkom Krstelj. Državno vijeće mu je sumnjivo. Izražava uvjerenje o formiranju provizorija.⁹⁶

U vrijeme boravka u Nici 1919.—1922. I. Vojnović nastavlja pratiti događanja na Pariškoj mirovnoj konferenciji, podupire bratovo političko-diplomatsko djelovanje i daje mu sugestije glede pojedinih važnijih pitanja. U početku toga razdoblja ima pozitivno mišljenje o prvom ministru vanjskih poslova Kraljevstva SHS Anti Trumbiću te o njemu govori kao o jedinoj osobi koja može imati uspjeha u Parizu. U pismu od 27. travnja 1919. izražava strepnju da će Italija u pogodnom trenutku proglasiti aneksiju Dalmacije. U pismu od 23. svibnja 1919. zauzima se za stvaranje talijansko-jugoslavenskog kondominija za sva sporna područja kako bi se spriječio gubitak teritorija u Dalmaciji: »I opet oblaci na našem nebu!! Zašto se ne stvori jedan condominium Italo-Jugoslavo za sve preporne tačke. *Due reggenti come u San Marino per tanto*⁹⁷ *anni con due bandiere, due lingue ecc. ecc.?* Ako se ne može uspjeti — pomirimo se! — Jer mi moramo početi živjeti — a sada smo mrtvi!⁹⁸ U pismu od 30. svibnja 1919. izražava uvjerenje da su gubitak Zadra, Šibenika i Visa sasvim izvjesni. Čini mu se da je njegova *preghiera* (molitva) upućena Talijanima, vjerojatno objavljena u nekom od francuskih dnevnika, da odustanu od posezanja za Dalmacijom na temelju dugotrajnih povijesnih i kulturnih veza dvaju naroda, sada sasvim uzaludna. Moli Luja da upozori A. Trumbića da ne pristaje na kompromise.⁹⁹

U pismu od 10. lipnja 1919. izražava uvjerenje da će razgraničenja postignuta na Pariškoj mirovnoj konferenciji, s obzirom na to da nisu osnovana na principima pravednosti, biti uzrok budućih ratova. Predviđa mogućnost širenja revolucionarnih događanja iz Rusije u srednju i zapadnu Europu.¹⁰⁰ U pismu iz Nice 26. lipnja 1919., dva dana uoči sklapanja Versailleskog ugovora, proročki izražava mišljenje da bi pretjerano poniženje Njemačke na Pariškoj mirovnoj konferenciji moglo prouzročiti nov ratni sukob: »Držim da ovakav mir nije nego 'Auff-

⁹⁶ Ivo Vojnović — L. Vojnoviću, Z[agreb] 25/II 919. Korespondencija, NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁹⁷ tanto ... quanto (tal.) = toliko ... koliko; (*quanto se ispušta u pisanju*)

⁹⁸ »Dva regenta kao u San Marinu za toliko godina koliko treba s dvije zastave, dva jezika, itd., itd.? Ivo Vojnović, Korespondencija, NSK-ZSKiRR, R 5826.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto.

ordnung zum Tanz /u književnom njemačkom jeziku poziv na ples, ali u kolo-kvijalnom govoru, poziv na svađu; op. Z. G./). Držim da poniženje Njemačke nije smjelo da bude tako veliko, jer ona će se do malo oporaviti. — A ko će tad platiti.¹⁰¹

U pismu od 3. rujna 1919. očituje razočaranje djelovanjem delegacije Kraljevstva SHS u Parizu,¹⁰² a u pismu Emki Krstelj od 15. prosinca 1920. izravno optužuje Trumbića za opstruiranje akcija njegova brata Luja u prilog povoljnijem rješenju teritorijalnog spora s Italijom, odnosno za debakl jugoslavenske diplomacije zbog Rapallskog ugovora od 12. studenoga 1922., proglasivši Trumbića grobarom Zadra, Istre i Lastova. Iznio je uvjerenje da bi brat Lujo, koji je osobno poznao najutjecajnije talijanske političare, među kojima i predsjednika talijanske vlade Vittoria Emanuela Orlanda, potonjeg ministra predsjednika Sidneya Sonnina, vođu talijanskih liberala Francesca Nittija, pojedine ministre u talijanskoj vladi, zatim državnog tajnika Svete Stolice kardinala Gasparrija i mnoge zastupnike u talijanskom Parlamentu, bio sasvim drugačije tretiran te da mu se ne bi ponudio na potpis tako nepovoljan sporazum.¹⁰³

Nakon povratka iz Nice u Dubrovnik 1922. pozornost Iva Vojnovića usmjera se na karijeru brata Luja, koji unatoč velikom zauzimanju za nastanak Kraljevine SHS ne uspijeva postići ni zastupnički mandat kao kandidat Demokratske stranke Ljube Davidovića, ni poslanički položaj u nekoj od europskih metropola. Pisma s tim u vezi puna su žuči, a ponekad djeluju i groteskno, jer se poimence optužuju osobe koje su tijekom Prvog svjetskog rata djelovale protiv Kraljevine Srbije, a ipak su u Kraljevini SHS dobile unosne sinekure. I. Vojnović se u tom razdoblju sve više profilira u unitarno jugoslavenskom smislu i sve žešće kritizira S. Radića i njegovu stranku. Posebice ga se teško dojmilo stvaranje koalicijske vlade Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Radikalne stranke 1925., sastavljene dok se S. Radić još nalazio u zatvoru. U pismu bratu 27. kolovoza 1925. opisuje stvaranje koalicijske tzv. R-R (radikalno-radićevske) vlade kao nadasve nepovoljan događaj za konsolidaciju jugoslavenske države.¹⁰⁴ Manifestacije hrvatskog rodoljublja pojedinih članova HSS-a prilikom svečane večere u Hotelu Imperijal, u povodu posjeta kralja Aleksandra I. Karadorđevića i kraljice Marije Dubrovniku 1925., na Iva Vojnovića djelovale su vrlo iritantno.¹⁰⁵ Međutim nakon razgovora s Pavlom Radićem, nećakom S. Radića, na primanju u Beogradu početkom 1926. ublažava stajalište prema HSS-u te u pismu bratu iznosi mišljenje o njegovoj evoluciji u smislu prihvaćanja jugoslavenskog jedinstva: »Sinoć il gran ballo di 1600

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Ivo Vojnović, Korespondencija, NSK-ZSKiRR, R 5826.

¹⁰³ Ivo Vojnović — Emki Krstelj, Znanstvena knjižnica u Dubrovniku, Ivo Vojnović, Korespondencija, 1. 1/1 — Inv. br. 127.

¹⁰⁴ Ivo Vojnović, Korespondencija, NSK-ZSKiRR, R-5826.

¹⁰⁵ I. Vojnović — L. Vojnoviću, [Dubrovnik], 28. IX. 1925., Ivo Vojnović, Korespondencija, NSK-ZSKiRR, R 5826.

persone! — Spettacolo grandioso. Buffet pantagruelico. K. ha fatto un giro solo salutando attorno alla folla. Dô mi je ruku, ha sorriso e avanti!! Une course royale. Prošo sam dobro salutato e ricevuto da centinaja di persone più o meno sconosciute. — R. nije bio. Govorio sam col nipote Pavle R e col altri radiciani. Tutti affabili. Parlai a lungo col ex. Min. dr. Peleš, conosciuto da Zagabria. Riconoscendo molti spropositi fatti, mi affermò che la mentalità di Zagabria ha evoluto grandemente verso il riconoscimento dell'unità.¹⁰⁶ U pismu od 18. travnja 1926. izražava žaljenje zbog sudbine S. Radića nakon pada koalicijske R-R vladave.¹⁰⁷ No kada je na općinskim izborima u Dubrovniku 1926. pobijedio HSS a za gradonačelnika izabran odvjetnik dr. Miho Škvrce, podrijetlom iz Konavala, Ivo Vojnović ponovno zaoštrava svoja stajališta prema HSS-u i S. Radiću. Pobjeda HSS-a na općinskim izborima u Dubrovniku i pretežitom dijelu Dalmacije¹⁰⁸ proturječila je prosrpskim, unitarno jugoslavenskim, a s obzirom na Dubrovnik, zbog podrijetla gradonačelnika i elitističkim shvaćanjima Iva Vojnovića. U pismu bratu 3. svibnja 1926. optužuje vladajuće krugove u Beogradu da su sustavnim promicanjem srpskoga ekskluzivizma postigli da Dubrovnik bude »pohrvaćen«: »Lujeto moj! Ono što sva borba starčevićanstva, frankovluka i austrijanštine nije mogla, to je srpski Beograd u 'ujedinjenoj i oslobojenoj' učinio — da je naime Dubrovnik pohrvaćen.«¹⁰⁹ Citirani dio pisma posvjedočuje da nije bio spreman prihvatiti pobjedu HSS-a na općinskim izborima u Dubrovniku 1926. kao svjedočanstvo dovršenosti procesa hrvatske nacionalne integracije u gradu, odnosno da je odbijao priznati efemernost uskoga kruga nositelja srbokatoličkih i unitarno jugoslavenskih opcija u njemu premda je to nakon spomenutog događaja postalo sasvim očito. U tom je pismu međutim vrlo jasno izražena kritika vladajućih srpskih krugova, koji prema Vojnovićevu mišljenju nisu bili sposobni izmiriti suprotnosti unutar jugoslavenske države, nego su, neuvažavanjem hrvatskoga povijesnog razvoja, stoljećima stvaranih institucija i mentaliteta te nametanjem balkanskoga svjetonazora i velikosrpskih političkih opcija, Hrvate sve više udaljavali od jugoslavenskoga državnog okvira. Pri tome je iznio vrlo zanimljiva zapažanja o neuspjehu povijesnih projekata u kojima jedna strana s pomoću institucija državnog aparata nameće drugoj svoju hegemoniju. Založio se za izjednačenje prava i dužnosti Hrvata, Slovenaca i Srba te za uklanjanje balasta srpske diplomacije, odnosno ravnomjernu zastupljenost svih čimbenika u diplomaciji Kraljevine SHS: »Zagreb, Ljubljana, Beograd moraju biti tri Residence Kraljeva.

¹⁰⁶ »Sinoć veliki bal od 1600 osoba. Grandiozni spektakl. Buffet pantagruelski. K[ralj] je napravio jedan obilazak pozdravljajući uokolo u masi. Dao mi je ruku, nasmijao se i [pošao] naprijed. R. [Stjepan Radić] nije bio. Govorio sam s nečakom Pavlom R. [P. Radićem], i s drugim 'radićevcima'. Svi ljubazni. [...] Uviđajući mnoge učinjene pogreške utvrdio sam da je zagrebački mentalitet uvelike evoluirao glede priznanja [državnog] jedinstva.« Isto.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Vidi Tonči ŠTIN, »Prodor i pobjeda HSS u Dalmaciji (1923.—1928.)«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 1999.—2000., sv. 32-33, 309-320.

¹⁰⁹ Ivo Vojnović, *Korespondencija*, NSK-ZSKiRR, R 5826.

— A prama tome, uz potpuno izjednačenje prava i dužnosti, valja urediti i sve ostalo. Pa i taj predratni balast srbijanske diplomacije, koja nije spadala ni onda a još manje sada da predstavlja svijetu naš Jugoslavenski humanistički mentalitet.¹¹⁰ Iz citiranog teksta jasno proizlazi da su jugoslavenska stajališta Iva Vojnovića i njegovi pogledi na ustroj nove države i ulogu pojedinih nacionalnih čimbenika u njoj proturječili unitarnim i centralističkim koncepcijama koje su promicali vladajući srpski krugovi u Beogradu. Jednako je očito međutim da je taj jugoslavenski identitet, premda shvaćen u znatno širem smislu od onoga koji se povijesno realizirao, uz priznavanje posebnosti hrvatske tradicije i njezina povijesnog nasljeđa te uz snažnu prisutnost dubrovačkog identiteta, koji se kod Iva Vojnovića oblikovao kao svojevrsan partikularni identitet, postao dominantnom odrednicom njegova identiteta, ostajući pri tome ipak u svome kulturnom diskursu do kraja života vezan uz hrvatski prostor.

Zoran Grijak

The literary and public works of Ivo Vojnović with special reference to the »Supetar affair« in 1907

The author analyses the works of the Croatian writer Ivo Vojnović (1857—1929) from the mid-seventies of the 19th century until his death. His secondary and tertiary school education and public service in Krizevci, Zadar and Dubrovnik as well as his literary work from 1880 to 1929 is presented. Vojnović's national and political identity was shaped under the strong influence of different identities within the Vojnović family as well as within the debates of different concepts in Croatian politics during the second half of the 19th and in the first three decades of the 20th century, spanning from a Croat-South Slavic orientation to one that is fond of Serbian and a unitary Yugoslavism. In the case of Ivo Vojnović, the phenomenon of different identities (Croatian, Serbian and Yugoslav — in his trinomial/tritribal Croatian / Serbian / Slovenian variants) was significant. The political anticipation of pro-Serbian and Yugoslav positions can be observed in Vojnović's work (*The Death of Mother Jugović*). In a public declaration of political views, he was restricted by the fact that his father Kosto Vojnović was a prominent Croatian politician and was in public service at the time. The turning point in Vojnović's political orientation occurred after the »Supetar affair« and exit from public service (1907). He increasingly rebelled against the Croatian political options and politically radicalised accepting of pro-Yugoslav and pro-Serbian views. In the period after World War I, Ivo Vojnović spent time in Paris and Nice and actively sought to influence political events. Regarding Vojnović's judgements of events in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, characteristically there is a quite a weakening of abilities to realistically evaluate events, which are especially evident in the inability to accept the final completion of the Croatian national-integration process in Dalmatia.

¹¹⁰ Isto.

PRIOLOG I.

Vojnović, Ivo — Promemoria

[1]

a) Io non ho mai desiderato il posto di capitano Distrettuale anzi quando fù il mio turno di diventare, per due volte pregai il bar. Handel¹ di non nominarmi. Una volta mi riuscì e lasciai Laneve a precedermi — la seconda volta non vollero acconsentire alla mia preghiera e mi spedirono a S. Pietro. Io sapevo che non sò dirigere le cose di denaro, perché non so rifiutare a nessuno quello che mi pregano. — Ebbi la disgrazia di credere alle persone di servizio in ufficio e casa. Appena dopo mi accorsi che io non spendevo tutto quello che devo restituire. — Non ho voluto allora e non voglio nemmeno adesso nominare, ne accusare nessuno. Tutti quelli che mi consigliavano

[2]

poi di coprire le mancanze che io vedevo con terrore aumentarsi, — io, sottacqui il loro nome perché non soffrano del mio male. E tutti sono felici e pensionati. — Io non ho detto e non dirò mai a quali e quante famiglie d'impiegati salvai la vita dei loro mariti coprendo le deficienze. Tutto ciò vede Iddio — e per questo io ebbi il conforto, interno di aver fallato sì, ma per mia leggerezza e per fare del bene agli altri.

b) Quello che avrei palesato subito sarebbe stato l'odioso e vendicativo procedere dell'autorità inquirente contro di me, dal primo momento che il cons. Smirić parlò con me

[3]

fino all' ultima decisione ministeriale. — Tutti però mi incitavano a tacere, — a riconoscere il mio fallo (anche nelle cose che non ero colpevole!) — a pregare soltanto la grazia — promettendomi allora la pensione.

E pare incredibile! Io mi accorsi appena dopo i colpi che mi cadevano sulle spalle — che tutto ciò era un tranello e che loro volevano compromettermi e farmi condannare.

Prova ne sia! Il consigliere Smirić nel finire la triste indagine dopo aver ricevuto tutto in ordine e chiuso il protocollo mi disse testualmente: „Non si aggriti caro Vojnović! Non sarà nulla! — Un trasloco a sue spese — e non se ne parlerà più!“ — Lo stesso consigl.

[4]

Smirić prima d'imbarcarsi a S. Pietro per partire, mi scrisse un bigliettino di addio dicendomi testualmente: „Questo dispiacente episodio non sarà di ostacolo alla sua bril-

Promemoria se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Zagreb, Zbirka starih knjiga i rijetkih rukopisa, 14 listova, 7 komada.

¹ Erazmo Handel (1860.—1928), austrijski namjesnik u Dalmaciji od 1902. do 1905. Njegovo je namjesništvo u Dalmaciji obilježeno burnim događajima, ponajprije vezanim uz njegova nastojanja oko pojačane uporabe njemačkog jezika u tijelima državne uprave. U Dalmaciji pokušava uvesti njemački kao uredovni jezik, a vrhunac sukoba dogodio se 1904. uslijed Handelove izjave o „nepostojanju poštene riječi u Dalmatinaca“, nakon čega su zastupnici Dalmatinskog sabora odbili daljnje sudjelovanje u njegovu radu dok namjesnik ne odstupi s položaja (1905. donesena je i odluka o Handelovu povlačenju s mjesta dalmatinskog namjesnika). Svoja „Sjećanja“ / „Erinnerungen“ na te i druge događaje koji su obilježili njegovu karijeru Handel je napisao u kolovozu 1918. godine. Vidi: *Sjećanja Erazmo Handel, ur. Marko Trogrlić, prijevod: Vlasta Švoger, Zagreb, 2007.*

1
a) Io non ho mai desiderato il posto di capitano Distrettuale anzi quando fù il mio turno di diventare, per due volte pregai il bar. Handel¹ di non nominarmi. Una volta mi riuscì e lasciai Laneve a precedermi — la seconda volta non vollero acconsentire alla mia preghiera e mi spedirono a S. Pietro. Io sapevo che non sò dirigere le cose di denaro, perché non so rifiutare a nessuno quello che mi pregano. — Ebbi la disgrazia di credere alle persone di servizio in ufficio e casa. Appena dopo mi accorsi che io non spendevo tutto quello che devo restituire. — Non ho voluto allora e non voglio nemmeno adesso nominare, ne accusare nessuno. Tutti quelli che mi consigliavano

12
che alla sterta del governo non venuti uomini di cuore e di cuore — adesso mi arrendo a pregate Sua Maestà di farmi grazia in consiglio nonne di quanto soffro e soffermi per debolezza e bontà d'animo!

(P.S.) Resta anche quanto a caratterizzare l'avvolgimento di conti ordinari e altri in un'ora con me. Tutto quello che io ho fatto con me è quanto a quello del bar. Sui conti, tutto per parlare, e tutto a carico mio. Ogni volta che ho fatto un piccolo alla scoperta di una o al ministero gli stessi signori mi consigliavano di comprare e di dare la grazia. — Quando non mi venivano i conti, allora si accorgevano di questo. Com'è fatto male di comprare! — Invidioso un vero!

lante carriera!“ Lo stesso disse agli avvocati Dr. Savo, Dr. Pezzoli e Dr. Negrini, ad affare compiuto: Non si tratta che di disordine! Non c'è questione di pensionamento. Un trasloco basterà!“

c) Tutto ciò si cambiò a Zara e a Vienna a causa degl' intrighi del con.[sigliere] aull[ico] e Vicepresidente Tončić e della debolezza del Sig. Gov. bar. Nardelli.²

d) Tončić mi fù svelato già nel 1898 dallo stesso Nardelli ad literam: Questo è il tuo nemico mortale e non solo tuo ma di tutta la tua famiglia

[5]

e quando io stupito di ciò gli dissi che Tončić mi diceva in viso di amarmi come figlio e mi parlava dell'eterna gratitudine sua verso mio papà e mio zio, — soggiunse: „Toncich è un vile!“ e mi mostrò per convincermi i segreti rapporti che Toncich mandava da Ragusa a Vienna contro di me e della mia famiglia! Lo stesso gov. bar. David³ mi disse personalmente: „Der. T, ist ein Schuft! Geben Sie acht. Er hasst Sie!“

² Niko Nardelli (Dubrovnik, 25. lipnja 1857. — Dubrovnik, 4. prosinca 1925.), hrvatski političar i pravnik. Godine 1877. diplomirao je pravo u Grazu. Nakon položenoga sudačkog ispita (1881.) radio je u Namjesništvu u Zadru kao perovodni vježbenik, a 1882. kao perovoda. Godine 1883. postavljen je za kotarskog povjerenika u Zadru, 1886. za tajnika Namjesništva, a 1888. za kotarskoga poglavara. Od 1894. bio je namjesnički savjetnik, 1898. imenovan je dvorskim savjetnikom, 1899. prvim dvorskim savjetnikom, a 1905. postao je potpredsjednik Namjesništva s ovlastima upravitelja. Od 1906. do 1911. bio je austrijski namjesnik u Dalmaciji, jedini Hrvat na tom položaju za austrijske vladavine u Dalmaciji. Iako je zastupao politiku austrijskog režima zaslužan je za uređenje jezičnoga pitanja u Dalmaciji kojim je hrvatski jezik priznat kao službeni u državnim uredima u Dalmaciji. Djela: *Cavalleria rusticana: pripovijest o jednoj viteškoj aferi u selu Orašen kod Dubrovnika u 18. vijeku* (Dubrovnik, 1924.).

³ David von Rhonfeld, Emil (Emilian) (Prag, 1. srpnja 1837. — Beč, ?; između 1914. i 1917.). Sin pukovnika Franza, kojemu je 11. travnja 1846. podijeljeno plemstvo i naslov Edler von Rhonfeld. U vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu (Wiener Neustadt) stupio je 23. studenoga 1848. Kao doporučnik

E a questo uomo consegnò il bar. Nardelli la causa contro di me! ...

Quando mi venne ciò all'udito, io scrissi subito da Zagabria e Zara, per fare passi onde Tončić sia escluso — ma uomini di cuore (come Mons. Gjiwoje) mi

[6]

scrissero che non lo faccia — perchè questa causa è una pura formalità e che se io tacio tutto passerà bene. Lo stesso Mons. Gjiwoje⁴ (confessore ed amico intimo del Nardelli) mi scrisse che, se si volesse procedere secondo il mio ricorso diretto alla Luogotenenza (e consigliato mi da distinti impiegati ministeriali a Vienna!) — dovrebbero mettere sotto processo tutti gli impiegati che conducevano il processo contro di me. E lui stesso, naturalmente dietro istigazione del Nardelli, mi consigliò di non ricorrere contro

14. Ilovačkog bataljuna dopunski se školovao 1858./1859. u Ratnoj školi u Beču. Godine 1859. kao kapetan sudjeluje u ratu Austrije protiv Pijemonta i Francuske Napoleona III. u Italiji, također i 1866. u ratu Austrije s Italijom i Pruskom. Godine 1868. postao je majorom (bojnikom), 1872. dopukovnikom, a 1875. pukovnikom. Kao zapovjednik 29. pješačke pukovnije (od 1876.) sudjelovao je 1878. u vojnom zaposjedanju Bosne i Hercegovine. Sa svojom pukovnijom boravio je 1879. u Komáromu u Ugarskoj. Čin general-bojnika stekao je 1880. Od 1880. do 1883. zapovjednik je 17. pješačke brigade u Pragu. Godine 1884./1885. časnik je u stožeru XIV. vojnog zapovjedništva u Innsbrucku, a od 1886. do 1890. kao domaršal (od 1866.) u stožeru XV. vojnog zapovjedništva u Sarajevu, gdje je 1889. bio zamjenik glavnoga zapovjednika za Bosnu i Hercegovinu zemaljskog poglavara baruna Johanna Appela. Dana 13. listopada 1890. imenovan je namjesnikom i vojnim zapovjednikom u Dalmaciji. Tom se prilikom u *Narodnom listu* (15. listopada 1890.) pisalo o njegovu hrvatskom podrijetlu, o čemu, međutim, nedostaju pouzdanija svjedočanstva. U generalski čin *Feldzeugmeistera* (generala topništva) promaknut je 1893. godine. Za njegove uprave Dalmacijom Namjesništvo je nastojalo oko regulacije vodâ i isušivanja močvarnih predjela (uređenje Solinskog blata oko 1883.), gradnje prometnica u kopnenom dijelu i promicanja gospodarstva (osnutak pokusne stanice za unapređenje vinogradarstva u Splitu 1894.; iste godine raspisan je natječaj za gradnju električne centrale u Zadru). U odgovoru bečkoj vladi (ministar predsjednik Ernest von Körber), koja je 1900. Namjesništvu dostavila svoj nacrt uređenja jezičnog pitanja, zauzeo se da se u državnim uredima u Dalmaciji (osim u vojsci) ne uvodi njemački nego hrvatski kao službeni jezik jer prema posljednjem statističkom popisu tim jezikom govori 96% stanovništva Dalmacije. Umirovljen je 1901., a 1902. dobio je barunat te je 1908. imenovan generalom pješaštva. Nakon umirovljenja živio je u Beču. Vidi: *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: *HBL*), sv. 3, Zagreb, 1993., 228.

⁴ Antun Gjiwoje (Lastovo, 8. veljače 1851. — Split, 27. travnja 1917.), splitsko-makarski biskup. Završivši isusovačku gimnaziju u Dubrovniku, studirao je teologiju u Zadru (1873.—1876.), a zatim više bogoslovne studije kao pitomac Augustineuma na bečkom Sveučilištu, na kojemu je 1880. dignut na čast doktora teologije. Za svećenika je zaređen 1875. Nakon povratka iz Beča najprije je bio profesor u dubrovačkom sjemeništu, a zatim je od 1884. do 1911. u zadarskoj bogosloviji predavao biblijske predmete i hebrejski jezik te kraće vrijeme katehetiku i metodiku. Uz to je bio ravnatelj i ekonom Centralnoga bogoslovnog sjemeništa (1891.—1893.), ravnatelj dječaćkog sjemeništa „Zmajević“ (1893./94.) i ravnatelj Centralnoga bogoslovnog sjemeništa (1894.—1911.). Od 1893. obnašao je časti naslovnoga dvorskog kapelana i od 1896. počasnoga kanonika metropolitanskoga Kaptola u Zadru. Politički je bio blizak Narodnoj stranci. Uživao je velik ugled u Zadru i naklonost Beča te je 1902. predložen za hvarskog, a 1909. za šibenskoga biskupa, što u Rimu iz nepoznatih razloga nije bilo prihvaćeno. Sveta Stolica nerado je pristala i na prijedlog o njegovu imenovanju za splitsko-makarskoga biskupa, koji je u ono vrijeme imao pravo istaknuti austrijski car. Biskupski red primio je u Rimu 8. listopada 1911. i bio svećano ustoličen u Splitu 29. listopada 1911. Oporučno je osnovao Zakladu nauka za odgoj i školovanje svećeničkih pripravnika iz dalmatinskih biskupija. Kao biskup objavio je do 1917. više poslanica, uglavnom korizmenih. Njegovi posmrtni ostaci su u vrijeme raskapanja splitskoga groblja Sustjepana preneseni u rodno Lastovo. Vidi: *HBL*, sv. 4, Zagreb, 1998. O političkim aspektima uz njegova biskupskog imenovanja vidi: E. SAURER, *Die politischen Aspekte der österreichischen Bischofsernennungen 1867—1903*, Wien — München, 1968., 123-127.

l'Entlassungs-decret⁵ della Luogotenenza con fatti o con recriminazioni contro Tončić, Smirić ecc. ecc.

[7]

ma di fare un ricorso di grazia al Ministero, cioè di riconoscere la mia leggerezza e di „pregare il Ministero di perdonare il mio fallo!“

Io obbedii di nuovo al consiglio — e la conseguenza fù proprio contraria: Il Ministero confermò il deciso della Luogotenenza.

Per rendere la cosa ancora più odiosa, il gov. Nardelli pregò miei intimi amici di Vienna di persuadermi a riconoscere il mio fallo — e che lui garantisce del buon esito! ... E successe il contrario!

Io devo confessare apertamente che io non ritenevo la

[8]

situazione così grave! Io ero tutto nell'ardore dello scrivere la mia tragedia: „Smrt Majke Jugovića“. Quindi ascoltavo ciecamente i consigli di chi credevo volesse aiutarmi, appena dopo mi accorsi di aver fatto il giuoco di chi voleva perdermi. Da Vienna mi fù riferito che mentre Nardelli accompagnava con vaghe raccomandazioni i miei ricorsi, Tončić spediva dietro le sue spalle altri rapporti in assenza di Nardelli e anche privatamente s'interessava onde non sia fatto luogo alle mie suppliche. Ed a questo Tončić io perdonai col non svelare le incoretze

[9]

che mi furono svelate a Ragusa, a Spalato e alla Brazza stessa, — quantunque il gov. David mi avesse privatamente pregato di denunziargliele!

— Chiudo osservando che la verità la dissi nel mio ricorso alla Luogotenenza nel quale spiegavo caso per caso quello che mi si rinfacciava. Così fui consigliato a Vienna ove alti impiegati mi dissero che la Luogotenenza deve avere in mano un argomento per decidere in favore. La Luogotenenza quando ricevette questo mio ricorso, spedì di nuovo il. Cons. Smirich a S. Pietro per indagare. L'esito mi

[10]

venne riferito da persona che viaggiò col Smirich e che gli disse: „Non è che pura formalità! Vojnović è salvo.“ — Tutto ciò fù poi cambiato contro di me quando venne nelle mani di quell'infame Tončić al quale Nardelli aveva ceduto la causa contro di me! — In questo stato di cose, con una così aperta campagna di slealtà e vendetta contro di me, io non ebbi nessun'arma a difendermi che il silenzio. Sono due anni interi che il sig. ex-gov. Nardelli m'incita a chiedere la grazia Sovrana promettendo mi di farmela ottenere, — io non

[11]

vollì mai accondiscendere al Suo desiderio perché sapevo che la sua parola verso di me non vale nulla. I Sigg. deputati al cons. dell'Impero Bianchini,⁶ de Vuković e Dr. Tresić⁷

⁵ *das Entlassungsdekret* = odluka, rješenje o otpuštanju (otpustu) iz službe

⁶ Juraj Biankini (Stari Grad na Hvaru, 30. kolovoza 1847. — Split, 27. ožujka 1928.). Potječe iz pomorske obitelji (starinom Mastilčević). Osnovnu školu završio je u Starom Gradu, gimnaziju u Splitu, a bogosloviju u Zadru. Po nagovoru Mihovila Pavlinovića preuzeo je 1871. uredništvo *Narodnoga lista* i uređivao ga

mi scrissero spesso e mi eccitarono gentilmente a fare ciò che mi consigliava il Sig. ex. Gov. Nardelli. Io risposi a tutti lo stesso: „ringrazio, ma finché c'è questo governo, io non chiedo la Grazia del Nostro Sovrano! So, che mi farebbero ancora del male.“ — Adesso

[12]

che alla testa del Governo sono venuti uomini di onore e di cuore — adesso mi azzardo a pregare Sua Maesta di farmi grazia in considerazione di quanto soffro e sofferarsi per debolezza e bontà d'animo.

Ivo Vojnović

P. S. Basta anche questo a caratterizzare l'avviluppo di contraddizioni e falsità usate con me: a) Tutto quello che io parlai come amico a quattro occhi col Cons. Smirich, tutto è palesato e messo a carico mio. b) Ogni volta poi che dovevo fare un ricorso alla Luogotenenza o al Ministero gli stessi signori mi consigliavano di confessare e di domandare la grazia. Quando poi non riuscivano i miei ricorsi, allora si scusavano dicendo: „Cosa Volete! Ha fatto male di confessare!“ — Incredibile ma vero!

Za tisak priredio i bilješkama opremio Zoran Grijak.
Prijepis Promemorije s izvornikom savnila Jadranka Neralić.

do 1918., učinivši ga glavnim političkim glasilom u Dalmaciji. Bio je zastupnik u Dalmatinskom saboru (1881.—1887. i 1889.—1918.) i bečkom Carevinskom vijeću (1892.—1918.), a u Zemaljskom odboru u Zadru bio je zamjenik prisjednika Zemaljskog odbora (1883.—1889. i 1911.—1918.) Zbog neslaganja s oportunistom Narodne hrvatske stranke s četvoricom hrvatskih zastupnika u Beču (V. Perić, V. Spinčić, N. Dapar i M. Laginja) prešao je u opoziciju i poslije s petoricom zastupnika (S. Buzolić, K. Ljubić, J. Paštrović, V. Perić i M. Šarić) osnovao je Hrvatski klub te skupa s pravašima Stranku prava u Dalmaciji, u kojoj je bio predsjednik egzekutivnoga odbora 1897. godine. Za rascjepa u banovinskoj Stranci prava 1895. ostao je neutralan. Godine 1903. potpisao je manifest protiv terora bana Khuena Héderváryja. Radio je na približavanju Narodne stranke i Stranke prava, koje su se ujedinile 1905. godine. Iste godine potpisao je tzv. Riječku rezoluciju. U vrijeme Prvoga svjetskog rata stupio je u Jugoslavenski klub u Carevinskom vijeću i sudjelovao u donošenju tzv. Bečke (svibanjske) deklaracije od 30. svibnja 1917. godine. Nakon dolaska Talijana u Zadar prestao je uređivati *Narodni list*, bio u kućnom pritvoru i zatim u internaciji u Bakru. Kasnije je otišao u Beograd i ušao u politički život Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Bio je član Privremenoga narodnog predstavništva (1919./1920.) i potpredsjednik vlade Ljube Davidovića. Pripadao je Jugoslavenskoj demokratskoj stranci, a zatim Samostalnoj demokratskoj stranci. Zbog poodmaklih godina povukao se iz političkog života. Bio je prvi predsjednik društva „Jadranska straža“ (1923.—1928.). U svome političkom djelovanju prošao je kroz četiri faze: narodnjačku (1871.—1892.), pravašku (1892.—1903.), „novoga kursa“ (1903.—1918.) i unitarističko-integralno-jugoslavensku (1918.—1920.) Vidi: *HBL*, sv. 1, Zagreb, 1983., 747-748.

⁷ Ante Tresić Pavičić (Vrbanj na Hvaru, 10. srpnja 1867. — Split, 27. listopada 1949.), hrvatski književnik i političar. Filozofiju, povijest i zemljopis studirao je na Sveučilištu u Beču, gdje je 1892. doktorirao s disertacijom *Kritičko razmatranje Leibnizova determinizma*. Njegova politička orijentacija bilježi luk od pravaštva do južnoslavenstva. Godine 1906. izabran je za zastupnika u bečkom Carevinskom vijeću. Nakon izbivanja Prvoga svjetskog rata 1914. interniran je zbog protuaustrijske orijentacije. Nakon rata od 1919. do 1927. bio je u diplomaciji Kraljevine SHS u Madridu i Washingtonu. Nakon umirovljenja živio je u Splitu. Vidi: *Hrvatska enciklopedija*, sv. 11, Zagreb, 2009., 31.

P R I L O G I I .

Telegrafski transkripti Predsjedništva c. k. Dalmatinskog namjesništva

K. K. Statthalterei Präsidium

Datum des Exhibites 22/5 1907.

S. Pietro, Bezirkshauptmann telegraphiert:

Unterfertiger¹ ernstlich erkrankt bittet Ihre Gnade begonnenen Revision für 8 Tage unterbrechen zu wollen, da er weder im Stande ist sich [zu] rechtfertigen noch erwünschte Aufklärung [zu] geben.

Statthaltereirat

Smirić

S. Pietro

K. K. Statthalterei Präsidium

22. V. 1907.

Statthaltereirat Smirić in S. Pietro telegraphiert:

Bezirkshauptmann² zu folge Revisionseinleitung stark angegriffen, jedoch ärztliche Hilfe nicht angesprochen. Will Zeit gewinnen um Geld [zu] suchen. Erhebliche Abgänge Geldgebarung konstatiert, jedoch noch nicht es ziffermäßig findet. Unterbrechung wurde aufsehen, Beunruhigung verursachen.

Eine unter solchen Umständen begonnene Revision darf keinesfalls unterbrochen werden, und unterliegt keinem Anstande, daß während eventuellen Verhinderung Bezirkshauptmannes höchstens jedoch für dauer von sechs Tagen, wenigstens Revision jenes Theiles Geschäftsgebarung [ein]gehend und grundlich fortgesetzt werde, für welche Anwesenheit Bezirkshauptmanns entbehrlich. Nach Ablauf sechs Tage ist Operat auf Grund Aktenmateriales jedenfalls abzuschließen und vorzulegen.

K. K. Statthalterei Präsidium

Datum des Exhibites 21/5 1907.

S. Pietro, Statthaltereirat E. Smirić telegraphiert:

Bezirkshauptmann bekennt Notstandsunterstützung [zum] eigenen Zwecke verwendet [zu] haben, verspricht morgen abends alle ersetzen. Smirić

Transkript se čuva u Državnom arhivu u Zadru, HR — DAZD — 88, Tajni spisi c. k. Dalmatinskog namjesništva (1814.—1918.), Svezanj 51, br. spisa 36 (1907. g.)

¹ *Unterfertigte(r)* — odnosi se na Iva Vojnovića

² *Bezirkshauptmann*, der, -s, okružni kapetan. Odnosi se na I. Vojnovića. U daljnjem se tekstu ne će navoditi.

